

POLITIKE NENASILJA
USTANOVA ZA MIROVNO OBRAZOVANJE I DJELOVANJE

Čitanka: Nenasilje – utopija ili prilika?

Ana Marija Raffai, Julijana Mladenovska-Tešija, Sonja Kersten

Sadržaj

O važnosti umijeća nenasilnog djelovanja i u politici	4
Nenasilje – kako to misliš?	6
Zona nenasilja – novi instrumentarij	13
Politike nenasilja se odriču nasilja: utopija ili prilika?	21
Lokalne zajednice: prilike za politike nenasilja – održivi razvoj	24
Politike nenasilja – primjeri dobre prakse	35
Šanse za nenasilno djelovanje oko globalnih problema	39
Mini istraživanje „Politike nenasilja i lokalni izbori 2021.“	42
Umjesto zaključka – točke za zajedničko djelovanje	50
O ustanovi politike nenasilja	52
O autoricama	53
Korišteni izvori	54

Impressum

Čitanka: **Nenasilje – utopija ili prilika?**
Ana Marija Raffai, Julijana Mladenovska-Tešija, Sonja Kersten

Nakladnik:
Regionalna adresa za nenasilno djelovanje,
URL: www.rand.hr

Lektura i korektura: Doris Žiković
Grafička obrada: Vesna Ibrišimović

ISBN 978-953-50240-0-2

Zagreb, 2022.

O važnosti umijeća nenasilnog djelovanja i u politici

Neobično je uz pojam politika/politike staviti pridjev nenasilna. Obično se uz pojam nenasilja veže nenasilna komunikacija, interpersonalni odnosi. U odnosima između osoba, između konkretnih ljudi pregledne veličine grupe, čini se da je moguće prakticirati nenasilnu komunikaciju i nenasilno transformirati sukobe. Koliko god ove vještine i stavovi nenasilja bili još uvijek novi sadržaji u našoj kulturi, naše iskustvo trenera i trenerica je pokazalo da oni koji su ih upoznali, u velikoj mjeri koriste i primjenjuju alate nenasilne komunikacije (medijacija u zajednici, školi, obitelji, pri sudu). No na razini političkog „nenasilno“ susrećemo još rjeđe, a većina primjera dolazi iz stranih zemalja (nenasilni prosvjedi, *second track diplomacy*, nekoliko velikih uspješnih nenasilnih revolucija poput antikolonijalnog Gandijevog pokreta u Indiji, pokreta za građanska prava Afroamerikanaca u SAD-u te rušenje Aparthejda).

Politike nenasilja – ustanova za obrazovanje odraslih i mirovno djelovanje samim odabirom svoga naziva odlučila se stoga za ovaj neobičan korak dalje: učiti i isprobavati nenasilno djelovanje u javnom, političkom prostoru. Nenasilje razumijemo kao snagu za otpor pasivnom prihvatanju nepravednih stanja u društvu, jednako kao i suprotstavljanje militarističkim, nasilnim obračunavanjima. Pitamo se: kako tu snagu primijeniti u konkretnim politikama danas? Ovdje imamo dvije pretpostavke. Prvo, da je nenasilje moguće u društvu i politici/politikama ako ih njeni akteri povezuju sa svojim osobnim nenasilnim stavom, odlukom za djelovanje koje će biti nenasilno. Drugo, smatramo da je nužna transformacija političke paradigme i šansu vidimo u politikama nenasilja. Naime, postojeći politički sustav nije kao takav rezistentan na strukturalno nasilje, visoka razina otuđenosti od političkih procesa i institucija i politička korupcija potiču apatiju, podjele u društvu, disfunkciju države i okruženje popustljivo za promicanje politike nejednakosti i pohlepe. Mi tražimo korake, puteve, smjernice kako osobne kompetencije nenasilnog djelovanja njegovati/ jačati i koristiti u oplemenjivanju javnog političkog djelovanja, kako iskustva nenasilnog djelovanja u osobnom i grupnom koristiti kao nenasilne silnice u prostoru javnog, društvenog.

Otvarajući stranice ove Čitanke, vi i mi, zajedno, istražujemo ne samo što je nenasilje, već i kako ga primjenjivati u osobnom životu i kako ga prenijeti u društvenu i političku praksu s ciljem da ona bude humanija i dobrotvornija za sve članove društva. U tom smislu osnovni koncept, pokretač ove knjige je zapravo praksa djelovanja i naša zapitanost što tu praksu može učvrstiti, pojačati, ohrabriti. Teorijski dijelovi ovog priručnika u službi su te prakse. Mišljenje nenasilja je, kako s pravom smatra Hannah Arendt, djelotvoran alat u suzbijanju nasilja. Odabrani teorijski koncepti služe kao pomagala praksi nenasilja koja se temelji na povezanosti osobnog i političkog, etičkog i efikasnog.

„Čitanka: Nenasilje – utopija ili prilika?“ je prva u ediciji koja je posvećena temi nenasilnog djelovanja. Ona je dio projekta ustanove Politike nenasilja kojeg je jednim dijelom podržala zaklada FES, a drugim dijelom udruga RAND, zahvaljujući zakladi *Die Schwelle*. Politike nenasilja – ustanova za mirovno obrazovanje i djelovanje je spomenutim projektom propitivala na koji način lokalne vlasti, ali i lokalni aktivisti i aktivistice u Hrvatskoj, gledaju na nenasilje u samom jeku lokalnih izbora 2021., pa je provela mini istraživanje na temelju

kojeg su organizirane četiri jednodnevne radionice (u Zagrebu, Osijeku, Zadru i Rijeci) za politički angažirane građane i građanke. Jedan od zaključaka radionica je bio prirediti tekst ili mapu koja će dati prikaz osnovnih pojmova važnih za razumijevanje nenasilja, kao i koraka za svakodnevnu primjenu nenasilja na osobnoj razini, ali i šire. Ova Čitanka odgovara na potrebu i pomaže u odluci za nenasilje kao uvezanost stava (*etos*) i umijeće (*efikasnost*) djelovanja. Ona je pomagalo u iskoraku osobne hrabrosti koja se ostvaruje u ravnoteži uvažavanja drugog i afirmacije sebe. Konačno, ona je naš skromni doprinos razvoju samoodržive politike u Hrvatskoj koja se temelji na stalnom dijalogu i trudu za međusobno razumijevanje i prihvaćanje.

U svakom od sedam poglavlja ove knjige nudimo sadržaje koji nas nadahnjuju za zajedničko nenasilno djelovanje i potiču na osobnu (političku) odluku da vrijednosti za koje se zalažemo u osobnom životu prenesemo i u javnom političkom djelovanju. Svatko od nas, u timu Politike nenasilja je došao/la s povećim iskustvom iz svog područja mirovnog rada (mirotvorstvo, nenasilje, medijacija, međureligijski dijalog) i tu praksu *nenasilja na koži* dijelimo s onima koji Čitanku koriste, pokazujući da je nenasilje moguće kao odluka na duge staze!

Mi smo spremni za dalje. Radujemo se što na tom putu nismo sami jer smo na spomenutim radionicama upoznali i 50-ak osoba koje su se rado odazvale promišljati o politikama nenasilja i podijeliti vlastita iskustva, dileme, pitanja te iskazali želju za nastavkom suradnje. Ova knjiga u tom smislu je zapravo otvorena i stalna pozivnica svakome da nam se pridruži! Dobro došli/e.

Na kraju, željele bismo zahvaliti cijeloj našoj ekipi, a posebno **Blanki Smoljan** na aktivnoj suradnji tijekom ove godine, kao i na čitanju i komentiranju u stvaranju ove stručne publikacije. Također na poseban način zahvaljujemo **Katarini Kruhonja** koja je minuciozno i vjerno „brusila“ ovu knjigu. Zahvaljujući njoj tekst je obogaćen i u ljepoti jezika i u sadržajnom smislu jer je u nj utkala dugogodišnje iskustvo nenasilnog djelovanja/pregalaštva, kao i svoje uvide iz prakse na lokalnoj razini vlasti kao novoizabrana vijećnica Grada Osijeka.

Prihvatile smo i dio kritika (kako smo ih mi razumjele) iz recenzije prof. dr. sc. **Nenada Zakoška**. Dodatno smo se potrudile oko jasnoće pojmova, preciznije smo opisale što razumijemo kao strukturalno nasilje u demokratskom sustavu te zašto su na razini lokalne zajednice važni odgovori na globalne izazove. Koraci su to prema razvoju koncepta politike nenasilja (radni naziv). Iako Čitanka prvenstveno kao cilj ima praktično nenasilno djelovanje, ipak bismo voljele da ona pridonese pokretanju i teorijske rasprave i istraživanja, radi unapređenja politika nenasilja.

Ana Marija Raffai, Julijana Mladenovska-Tešija, Sonja Kersten
Autorice

Nenasilje – kako to misliš?

Ako želimo diskreditirati nasilje, trebamo rehabilitirati sukob, agresivnost i borbu.

Jean-Marie Muller

Naslov prvog poglavlja ove knjige osvrće se prije svega na nepoznanicu nenasilja i stav koji se ponovio u odgovorima sudionika/ca našeg mini istraživanja „Politike nenasilja i lokalni izbori 2021“. Ovaj stav susrećemo često u našem radu, a možemo ga iskazati na sljedeći način: *nenasilje je poželjno, ali nasilje je učinkovitije*. Odakle ovo mišljenje? Druga riječ koju ispitanici koriste umjesto „učinkovito“ je bila „nužno“: *nasilje je nužno*. Kao da postoji nepremostiv jaz između etičkog i učinkovitog, kao da je neminovno katkada prihvatiti neetično ponašanje.

A upravo na toj točki uvezanosti etičkog i efikasnog počinje priča o nenasilju. Možemo li uopće govoriti o nenasilju samo iz aspekta poželjnog, a da ono nije vidljivo kroz djelovanje? Radi li se uopće o nenasilju, ako ga ne primjenjujemo?

Francuski filozof nenasilja Jean-Marie Muller smatra, a s njim se slažu i stratezi nenasilnog djelovanja, da je nenasilje i etično i efikasno. Nenasilje pripada¹ i području filozofije i području politike/strategije. Slično razmišljaju i poznate vođe nenasilnih protesta ili nenasilnog otpora poput Martina Luthera Kinga, lidera borbe za ljudska prava Afroamerikanaca ili Mahatme Gandhija, lidera oslobođenja Indije od britanske kolonijalne vlasti. Otac nenasilne društvene promjene, Gandhi² je uspio postići sretnu sinergiju religijsko-filozofskog i politički-praktičnog. Tek u toj uzajamnosti nenasilje postaje relevantna

1 Jean Marie Muller, „Die Gewaltlosigkeit als Philosophie und Strategie“, predavanje na IFOR konferenciji u Magdeburgu pod nazivom „Pazifismus heute“, dostupno na: www.konfliktkultur.info/media/g-text05.htm (15.3.2013.), prijevod istog teksta: <https://www.rand.hr/edukacija-za-nenasilno-djelovanje/45-nenasilje-kao-filozofija-i-strategija> (10.10.2021.)

2 Christian Mellon, Jacques Semelin, *La Non-violence*. Paris: Press Universitaires de France. 1994:9. Isto tako: Jean Marie Muller, „Nenasilje kao filozofija i strategija“, 2004:8. Dostupno na: <https://www.rand.hr/edukacija-za-nenasilno-djelovanje/45-nenasilje-kao-filozofija-i-strategija> (10.10.2021.)

alternativa onim postojećim politikama koje barem u nekim situacijama, odobravaju nasilno djelovanje. Kada se uhvati u koštac sa sukobima, ono pokazuje svoju snagu i učinkovitost ukidajući nasilnu paradigmu kao nesretno obnavljanje uvijek iste spirale nasilja.

Sveprisutno nasilje

Naši sudionici/e su etiketirali nenasilje kao manje učinkovito, ako ne i neučinkovito naspram nasilju. Ovaj stav prepoznamo kao sveprisutan, i ukazuje da se nenasilje zamišlja kao fino³ ponašanje u skladu s bontonom i kao odraz određene naivnosti koja je slijepa za podlosti i manipulacije nasilnika (u toj slici nasilnici su uvijek izvana, oni drugi, nikada mi); nenasilje se povlači, popušta; ono nas čini inferiornima pa čak i pasivnima, onima koji bježe od sukoba, jer nenasilje ne pruža otpor.

Kada tako gledamo na nenasilje, naravno da je onda nasilje *poželjna rezerva*, pa čak i *prvi izbor*, i ovo je vidljivo iz odgovora naših ispitanika. Naime u odgovorima ispitanika česte su rečenice s porukom: da, nenasilje ALI... Ovo simptomatično ALI najavljuje da je u krajnjem slučaju ipak dobro razmišljati o nasilnoj opciji. Većina odgovora nije tako eksplicitna: neki ističu, primjerice, da se ne može uvijek nenasilno postupati i da nam katkada trebaju „druga sredstva“, no ne navode koja su to sredstva. Ovakvim odgovorima često skrivamo vlastito pribjegavanje pasivnosti (odstupanju, popuštanju pred nasiljem). **U svakom slučaju, ideja da se katkada ili u nuždi treba pribjeći nasilju ukazuje da se radi o nerazumijevanju nenasilja jer ono nije ni pasivnost ni inferiornost, a još manje naivnost ili povlačenje.** Nenasilje ne izbjegava sukob. Upravo suprotno: u sukobu je nenasilno djelovanje vidljivo i često živi upravo u otporu.

Nenasilje je odluka i otpor

Negacija u pojmu NE-nasilje znači *odricanje* od nasilja⁴ – odricanje kao osobnu i etičku odluku.

Odgovori na pitanje koje smo postavili u anketi *nenasilje je poželjno* pokazuju da nije dilema o tome da je nenasilje etički ispravan stav. No to nije dovoljno. Da bi ovaj stav prerastao u nepristajanje na nasilje, nužan je prvi korak za nenasilno djelovanje: odbijanje i odricanje od nasilja, što je „temelj nenasilnog koncepta“.⁵ Ovi koraci znače i da nećemo pristati na nasilje, „u slučaju nužde“ jer bi to bilo ostajanje u krugu nasilja.

Čak ako se nasilja odričemo na temelju prihvaćanja etičkog suda „koji prepoznaje da je nasilje negacija ljudskog duha, kategorički mu se suprotstavlja i ne pristaje da ga ikada opravdava“,⁶ odluku o odbijanju nasilja važno je aktualizirati u svakoj pojedinoj konkretnoj situaciji.

3 Jedna bosanska mirovna parola je taj spoj bontona i pasivnost, dobre slike o sebi a loše o drugima ironično izrazila: „Mi smo fini, a oni su krivi“ (CNA kampanja).

4 Mellon, Jacques Semelin, *La Non-violence*. Paris: Press Universitaires de France. 1994:25. Također u: Muller, 2004:7-8.

5 Jean-Marie Muller, *Lexique de la non-violence*, Saint-Etienne: IRNC, 1988:57.

6 Muller, 1988:57.

Pametniji popušta,
bedastiji vlada

NE-nasilju

S druge strane, ocjena nasilja kao učinkovitijeg ukazuje na društveni kontekst u kojem je nasilje prihvaćeno kao uobičajena pojava. U kontekstu društveno prihvaćenog nasilja „svjesno odricanje od nasilja kao ‘krajnjeg sredstva’ zapravo znači gubitak jednog instrumenta moći”.⁷ Stoga, **odricanje od nasilja uključuje odustajanje od starih instrumenata moći i traži nova sredstva i drugačije načine korištenja moći. Odložiti stare instrumente preduvjet je da bismo mogli preuzeti nove.** Kao što je jednom prilikom učinio M. L. King koji je odbio nositi oružje radi samoobrane jer, smatrao je, ako nosi pištolj u stražnjem džepu za svaki slučaj, neminovno će ga i upotrijebiti. Iz Kingovog primjera se vidi da nasilje postaje nužno kada je dostupno. **Negacija u pojmu nenasilje odnosi se na odricanje od ideologije nasilja, pri čemu ideologiju nasilja smatramo neprovjerenom tvrdnjom, uvjerenjem koje opravdava nasilje.** Dostupna su istraživanja koja pokazuju da je nasilje manje učinkovito od nenasilnih načina rješavanja društvenih i političkih problema i nepravdi – da nije samoodrživo nego ogromne resurse uništava i mnoge mobilizira za održavanje rješenja.

No što znači odreći se ideologije nasilja?

Muller smatra da je u našim suvremenim društvima zapadne civilizacije ideologija nasilja vrlo proširena: ona nasilje predstavlja kao nužno, legitimno i časno. Nasilje se glorificira, slavimo povijesne junake gotovo isključivo zbog njihovih nasilnih uspjeha/pobjeda, učimo povijest nasilnih događaja. „Naše tradicije ustupile su veliko i lijepo mjesto nasilju, jer ne poznaju pojam nenasilje”.⁸ Nenasilje je nepoznato; ono djeluje smušeno, proturječno, slabo, neefikasno.

S druge strane, ideologija nasilja „stvora jaz između duhovnih zahtjeva i političkog realizma“, između „morala uvjerenja“ koji je etički neprikosnoven, ali mu se osporava djelotvornost i „morala odgovornosti“ koji pripada politički angažiranoj osobi: ona je aktivna i ne može izbjeći nasilje.⁹ Gandhi i King su uspjeli upravo nenasiljem povezati etičnost i efikasnost u svom djelovanju. **Stoga možemo reći da negacija u pojmu nenasilje je upravo odlučnost kojom se odbija prihvatiti bilo kakvo opravdanje nasilja.**

Umjesto opravdavanja nasilja kao nužnog u određenoj situaciji treba se zgroziti nad društveno prihvaćenom ideologijom nasilja kako bismo je prezreli i napustili. Stav da nećemo opravdavati nasilje otvara vrata promišljanju i razumijevanju kako je nasilje dugoročno i šire gledano neučinkovito, a razorno za društvenu povezanost, za ljude i za prirodu. Napuštanje nasilja traži da nalazimo i primjenjujemo nenasilne instrumente moći. Kako bismo osmislili nove alate djelovanja i nenasilno ophođenje s moći, trebamo razumjeti razliku između nasilja s jedne i sukoba, borbe i agresivnosti s druge strane.

7 Karl Heinz Bittl Drempeć, *Gewaltfrei Handeln*, Nürnberg, City Verlag, 1993:20-21. hrvatski prijevod u: A. Raffai, I. Đorđević, K. Kruhonja, *Volonteri u izgradnji mira*, Osijek, Edukacijska kuća, 2004:42. 20-21.

8 Muller, 2004:1.

9 Muller, 2004:8.

Sukob, borba, strah i agresivnost

Što je nasilje, a što sukob?

Ne ulazeći u povijest nastanka i razumijevanja ovih pojmova, ističemo da je **nasilje** zapravo teško jednostavno jednoznačno definirati. Sociologinja nasilja Brigitta Nedelmann kaže da se „općenito nasilje razumije kao sredstvo za postizanje moći”,¹⁰ a mi dodajemo da kada kažemo nasilje, mislimo na direktno nasilje (fizičko ili psihičko) kao i na strukturalno nasilje, no prije svega nas zanima nasilje kao način djelovanja, način ponašanja. Nasilje je jedno od mogućih ponašanja u sukobu. Dok je sukob mjesto nenasilnog djelovanja, nasilje nije prihvatljiv način ponašanja u sukobu zato što se nasiljem nanosi šteta drugoj osobi.

Imajući u vidu da je teško naći znanstveno utvrđen i svima prihvatljiv pojam nasilja. To švicarski znanstvenik Alberto Godenzi objašnjava činjenicom da je nasilje prvenstveno definirano politički, smatramo (prihvaćajući tezu ovog autora) da su definicije nasilja vrijednosni sudovi koji ovise bitno od socijalnog konteksta osobe koja pojavu evaluira.

Sukob je stanje u kojem barem jedna strana u odnosu doživljava da je ugroženo nešto njoj važno, interes, potreba, vrijednosti. Ovdje nam pomaže koncept Friedricha Glasla koji polazi od razlike između socijalnih sukoba i razlika. Svim socijalnim/interpersonalnim sukobima u osnovi su razlike, ali nisu sve razlike odmah i socijalni sukobi. Sukob nastaje u slučaju „kada barem jedna strana u sukobu (pojedinaac ili grupa) doživljava ponašanje/ophođenje s razlikama tako da je zbog djelovanja druge strane ograničena da živi i ostvari vlastite predodžbe, osjećaje ili namjere”.¹¹

Sukob je moguće razlikovati od nasilja prema stavu i ponašanju sukobljenih. U sukobu se suprotstavljanje provodi bez namjere nanošenja nepovratne štete suparniku: isticanjem razlike, kontrasta, suprotnosti, neslaganja, protivljenja, kritičkim otporom. Uzima se u obzir, odnosno pokazuje spremnost uzeti u obzir ljudsko dostojanstvo i potrebe drugoga, odnosno spremnost čuvati odnos.

U ovom priručniku zastupamo tezu da **treba razlikovati između sukoba i načina na koji se oni razrješavaju**. Nasilje je jedan od načina. Smatramo da nasilan način nije nužan, da ga možemo iskorijeniti iz svojih ponašanja. S druge strane, trebaju nam sukobi jer su oni mjesta promjene i prilika za dublje odnose između uključenih u sukob.

„Bitno je rehabilitirati sukob, agresivnost i borbu ako želimo diskreditirati nasilje”¹² i posebno naglasiti ideju da je sukob zapravo privilegirano mjesto nenasilnog djelovanja i proces koji daje priliku za adresiranje problema.

Sukob je prilika za promjenu. Bojimo se sukoba jer se bojimo nasilnog načina vođenja tog procesa. Nasilan način nas ne vodi do transformacije sukoba.

10 Nedelmann, B. (1997, S. 61)

11 Glasl, 1998: 24.

12 Muller, 2004:3.

Međutim, sukob se ne mora živjeti samo na nasilan način. Transformacija sukoba je traženje rješenja koje vodi računa o svim uključenim stranama. Nenasilno djelovanje ne želi eliminirati sukob, naprotiv, vizija svijeta prožetog kulturom nenasilja uključuje i sukob. Zamišljamo svijet u kojem će i dalje biti sukoba, ali će se procesuirati nenasilno, a to znači s brigom za interese i potrebe svih koji su u njih uključeni. **Sukob je dakle neizbježan, ali nije nužno nasilan, može biti i prilika.**

Jednako možemo reći i o borbi. **Društvo u kojem živimo treba promjene prema više pravednosti.** Borba je neizbježna jer težimo takvim promjenama. Upravo su nepravedni odnosi u društvu bili ta inicijalna točka u kojoj su pokrenute inicijative, akcije, pokreti kao nenasilan odgovor na nepravdu. Nepravda i nezadovoljstvo pokreću, provociraju nenasilno djelovanje. Ako se sjetimo etičnosti kao važne karakteristike nenasilja, znamo da nepravedni zakoni bude našu savjest da im se suprotstavimo.

No kako bi se otvorio sukob i vodila nenasilna borba do uspostave pravednijih odnosa, potrebno je u sebi uspostaviti **dvije poluge snage: jedna se tiče straha, a druga agresivnosti.**¹³ Strah je pratitelj sukoba. Neki teoretičari smatraju da se strah budi već i kod samog susreta s onim drugim, koji je nasuprot mene. Bojimo se da će nam taj drugi ugroziti interese, upropastiti naše planove; tada „moramo taj strah koji je u nama priznati, umjesto da ga potisnemo“.¹⁴ Rad s vlastitim strahovima oplemenjuje osobu. U hrvanju sa svojim dilemama, slabostima, bilo da sama promišlja ili da ih analizira u razgovoru s pojedincem ili grupom od povjerenja, osoba se osnažuje za nenasilno ponašanje u sukobu.

Postoji predrasuda o nenasilju kao nečemu što je pristojno i što je ugodno, kao da bi nenasilje bilo isto što i popuštanje. Kada popuštamo ili se povlačimo, ne govorimo o nenasilju nego o pasivnosti.

Nenasilje prepoznamo po asertivnosti u sukobu, koju možemo još zvati i kreativna agresivnost. Ona je snaga kojom otvaramo sukob i ustrajemo u nenasilnom ponašanju tijekom sukoba, pronalazeći načine djelovanja koji ne perpetuiraju nasilje. „Agresivnost je konstitutivna snaga moje osobnosti“, smatra Muller.

Agresivnost je borbeni duh, snaga koja osobu drži da se zalaže za sebe i istodobno da prizna prava druge osobe. Bez te borbenosti teško je zamisliti kako ćemo raščistiti nesporazume koji su u temelju sukoba i kako ćemo graditi odnose koji odgovaraju kriterijima pravednosti.

No kako koristiti agresivnost kreativno, izbjegavajući nasilje? Kako bi agresivnost ostala kreativna i nenasilna (u smislu brige o sebi i drugome), trebamo dva fokusa u sukobu: **fokus na sebe** i **fokus na problem.** Oni su poput orijentira u traženju izlaska iz labirinta sukoba.

Fokus na **sebe** pita:

1. Što mi je u ovom sukobu važno?
2. Do čega mi je stalo?
3. Koje vrijednosti su ovdje ugrožene, za koje se borim?

Fokus na **problem** pita:

1. „Što je tu sada problem?“
– umjesto ukopavanja u poziciju i okrivljivanja, sebe ili drugoga.
2. Što trebam ja? A što trebaš ti?
3. Koji moji i tvoji interesi i potrebe su neostvoreni?

Prvi fokus odnosi se na sebe: biti u kontaktu s onim što se događa u vlastitoj nutрини. Fokus na sebe znači biti svjestan svojih osjećaja, svojih ljutnji i strahova. Osjećaji signaliziraju koji su naši interesi i potrebe neostvoreni. Fokus na sebe štiti od okrivljivanja drugih za naše osjećaje i strahove, kao da bi drugi, oni s kojima smo u sukobu, bili krivi za naše strahove. Umjesto da se bavimo drugim, bavimo se sobom i svojim osjećajima. Oni nam tako postaju saveznici jer pokazuju za što se zapravo borimo, koji ishodi sukoba će nas činiti zadovoljnim. Naime, važna komponenta fokusa na sebe je bistrenje svijesti o vlastitim prioritetima i potrebama.

Jednako tako nas **fokus na problem** čuva od vlastitog nasilja u sukobu. Fokusirati se na problem je orijentir koji odgovara i nenasilnom razumijevanju sukoba. U središtu sukoba je problem – nešto nerazriješeno između sukobljenih strana. Problem nisu ni osobe ni grupe koje se sukobljavaju: nije problem druga strana. Problem je ono što je između strana u sukobu. Fokusiranje na problem oslobađa od interpretiranja drugih i sebe: kakvi su oni, a kakvi smo mi...

U sukobu interpretacija predstavlja samo smetnju na putu prema rješenju. Moraliziranje nije sretan put prema transformaciji sukoba. Umjesto toga nam treba čvrstina borbenosti da bismo saznali što sve strane u sukobu zaista trebaju. Nenasilnu borbenost sažeto artikulira aksiom nenasilne transformacije sukoba: **budi blag/a prema osobi, ali strog/a prema problemu.**

Nenasilno djelovanje je proces oslobađanja od nasilja.

Poznata je rečenica „Nema puta do mira, mir je put“ (Gandhi). Ona izražava aksiom nenasilnog djelovanja koji kaže da sredstva djelovanja trebamo uskladiti s ciljem svog djelovanja, da put vrijedi koliko i cilj; da „pribjegavanje nasilnim sredstvima pervertira cilj ma kako dobre bile namjere“.¹⁵ Ovaj aksiom upozorava da je važno brinuti o tome KAKO nešto radimo, a ne samo ŠTO želimo postići.¹⁶ Držimo ga ključnim jer ga razumijevamo kao proces emancipacije od logike, spirale nasilja. Raditi u skladu s ciljem zapravo znači ostvarivati cilj putem i svjesno birati načine svoga djelovanja: vraćati svoje dostojanstvo i samopoštovanje (često je u sukobu ta potreba neostvorena) i imati poštovanje prema oponentu (čak neprijatelju) kroz brigu i o njegovoj potrebi za uvažavanjem. Time bivaju uspostavljeni odnosi jednakog dostojanstva.

¹⁵ Mellon, Jacques Semelin, *La Non-violence*. Paris: Press Universitaires de France, 1994:40.

¹⁶ U govoru to znači: brinemo o načinu na koji nešto kažemo, ne samo o sadržaju, onome što kažemo. Pratimo svoj govor i vodimo brigu da ne vrijeđamo, etiketiramo ili generaliziramo, kako bi naša poruka pristigla tako da iskazuje poštovanje spram druge osobe, ali i da se asertivno zauzima za svoje potrebe i vrijednosti do kojih nam je stalo.

Agresivnost: lat. *agredi*,
primicati se prema

¹³ Tvrdnja preuzeta od Jean Marie Muller, „Nenasilje kao filozofija i strategija“ 2021:2.

¹⁴ Jean-Marie Mullera, 2004:2.

- Gdje god se u međusobnim odnosima, u procesu sukobljavanja primijeti manjak suradnje, treba suradnju jačati.
- Gdje god se primijeti jačanje konkurentnih i suparničkih odnosa, treba raditi na ravnoteži između cilja i puta, posebno vodeći računa o poštovanju osobe, sebe i drugoga.

Stoga svoju svjesnost usmjeravamo i na proces, ne samo na cilj. Biramo ne opravdavati vlastito nasilje kao da bi bilo legitiman odgovor na doživljeno nasilje. Ne mogu vrijeđanje, omalovažavanje, ignoriranje, ubijanje biti sredstva nenasilne transformacije sukoba. Nadalje, sukob i borba, kako ih razumijemo u nenasilnom kodu, nemaju kao cilj uništenje bilo koje strane u sukobu, već za svoj cilj imaju stvaranje uvjeta za dijalog.¹⁷ Biramo suradnju. Ona podržava nenasilno djelovanje. Konkurencija i suparništvo može u sukobu pogodovati skretanju prema nasilnom rješavanju.

Kad suradnja nije prihvaćena biramo nenasilni otpor. „**Nenasilni otpor ne teži pobjedi nad neprijateljem nego prevladavanju nepravde, dakle stvarnom rješenju i time oslobođenju i pogođenih nepravdom i protivnika**“.¹⁸

No kada se sukobljavaju grupacije u društvu koje su u neravnopravnom odnosu moći, potrebna je borba – nenasilnim metodama. Biramo sredstva koja ni po čemu ne računaju s nasiljem. Postoji više od stotinu opisanih takvih metoda.

Dva su kriterija koja nam pomažu u procjeni je li naše djelovanje nenasilno: jedan je odnos puta i cilja, a drugi je odnos poštovanja prema oponentu. Stav koji je u temelju nenasilja je onaj koji na sebe i na drugog gleda kao na osobu koja je sposobna mijenjati svoje ponašanje i odabire. Zbog toga ima smisla pregovarati, razgovarati, dijalogizirati s oponentom. Zato je legitimno promišljati i mijenjati i svoje strategije, a radi postizanja cilja koji je uvijek zajednički, uključiv za sve koji su u sukobu.

Zaustavljamo nasilje time što naš odgovor ne proizvodi novo nasilje. Od nasilja emancipiramo našu kulturu tako što pazimo da ni s čim ne opravdavamo nasilje nego mu oduzimamo svaku legitimnost. Na tom je putu potreban trajni napor u vidu samopromatranja i rada na razumijevanju situacije kako bismo izbjegli da nas naši stavovi i odluke vrate u zonu nasilja. **Stoga je nenasilno djelovanje proces oslobađanja od nasilja.** Za neke od nas to znači napredovanje prema aktivnom obliku nenasilja koje se izražava „potpunom odsutnosti neprijateljstva i dobrohotnošću prema svemu što živi“.¹⁹

17 A. Raffai citira Hildegard Goss Mayr, *Der Mensch vor dem Unrecht*, Wien, Europaverlag, 1981:87. Dostupno na: <https://dr.nsk.hr/islandora/object/unizd:996/preview> str. 17. Jednako tvrdi Muller, 2004:4.

18 Hildegard Goss Mayr, *Der Mensch vor dem Unrecht*, Wien, Europaverlag, 1981:71.

19 Mahatma Gandhi, „Satyagraha“ u: *Gewaltfreie Aktion*, 57/58, 1983:11.

Zona nenasilja – novi instrumentarij

Budi blag prema čovjeku, a strog prema problemu.

Aksiom nenasilne transformacije sukoba

Nenasilje je hrabrost

Možda će nekome ideja o nenasilnim politikama djelovati naivno i obeshrabrujuće kao nemoguća misija u našem realnom svijetu. Često se pitamo kako je moguće nenasilno djelovati u nasilnom okruženju? Ne čudi nas da mnogi građani i građanke reagiraju rezignirano ili osjećaju nemoć suočeni s nasilnim diskursom u javnim polemikama, ironijom pa čak i vrijeđanjem, otrešitim govorom političkih predstavnika jednih prema drugima i prema medijima.

Ako prepoznamo mogućnosti i logiku, i odlučimo postupati, djelovati nenasilno u situaciji koja je nama važna – suočavamo se s rizikom. Traži se **iskorak u nepoznato**. Za mnoge ljude uhvaćene u sukobu nasilje je poznato, a mir je misterij. Nenasilna transformacija sukoba je kretanje prema novoj, neočekivanoj budućnosti. Svaku novost čovjek doživljava kao opasnost, stoga nenasilno djelovanje zahtijeva hrabrost.

Prihvaćamo i **rizik ranjivosti**: u interpersonalnom procesu iskazujemo iskreno i istinito o sebi, a posebno izlaskom u javnost – dakle pred depersonaliziranu grupu nama nepoznatih ljudi koji mogu uključivati i one kojih se bojimo da će nam nauditi.

S druge strane, mirovni rad koji je iza nas, kao tima okupljenog oko Politike nenasilja – ustanove za obrazovanje i mirovno djelovanje, isprepleten je ohrabivanjem za nenasilje, iskoracima, aktivnostima, mnogim primjerima nenasilnog djelovanja naših kolega i kolegica, sudionika i sudionica naših obrazovnih programa. Nenasilne politike ne negiraju da se nebrojno puta pred problemima politike možda osjećamo obeshrabreni i nemoćni. No ako želimo graditi društvo koje je utemeljeno na nenasilju, trebamo uvijek iznova pronalaziti hrabrost u sebi i u zajedništvu s onima koji nas podržavaju za iskorak nenasilja.

Temeljna vrijednost nenasilja je poštovanje prema osobi, i prema sebi i prema protivniku. Budući da smo ljudi, sposobni smo mijenjati se

Što pomaže nositi se sa strahom od rizika izloženosti?

Prvo je važno biti svjestan/na i priznati da taj strah imamo, pridati mu pažnju i oslušnuti što nam govori, stvoriti prostor u kome o tome možemo govoriti sa svojim kolegama, prijateljima, obitelji, mentorima, supervizorima. Ponekad je to susret s ljudima „izvana“ koji nam mogu pomoći promisliti. Ozbiljna i detaljna priprema za aktivnost/akciju/djelovanje na koju se odlučujemo. Ona uključuje i napraviti listu mogućih suradnika i saveznika, stvoriti širu sliku kako naša akcija pridonosi nenasilnoj društvenoj transformaciji, konzultirati literaturu. Nenasilno djelovanje treba slobodnu odluku i ne traži više od pojedinca negoli svaki/a za sebe u danom trenutku da procijeni da može riješiti problem. Neki put treba donijeti odluku i o nesudjelovanju.

Ovu smo knjigu zamislili kao pomagalo koje, nadamo se, može ohrabriti one koji su odlučili tragati u smjeru da nenasilje bude vizija, cilj i sredstvo. **Jer nenasilje nije samo poželjno, ono je i moguće.** Izgrađuje se hrabrošću. A ona je dinamična: što se više usudimo, to smo hrabriji; što je više dijelimo, nje je sve više i postaje sve snažniji *modus operandi*.

Kako je nenasilje moguće?

Da bismo zaista ostvarili svoju čežnju za nenasiljem, trebamo djelovati. Suočeni s društvenom nepravdom trebamo reagirati, a u tome nas pokreće nutarnji glas osobne odgovornosti. Američki politolog i teoretičar nenasilja Gene Sharp ističe da je razlika između djelovanja i nedjelovanja čak važnija od razlike između nasilja i nenasilja.²⁰ Ovo je važno posebice u kontekstu nepravde i nasilja u društvu. Dakle, **prvi korak u nenasilnom djelovanju je izlazak iz stanja PASIVNOSTI.**

Sharp definira različite oblike nenasilnih akcija, čak 198 načina kako se može nenasilno djelovati poput protesta, štrajka, kampanja.²¹ Nenasilna akcija u tom smislu odbacuje pasivnost i podčinjavanje pod nečiju vlast, a pokazuje se kao aktivnost, izazov i borba.²² Sudionici nenasilne akcije prihvaćaju borbu odnosno sukob da u njemu djeluju efikasno i etički odgovornim načinom rješavanja političkih sukoba.²³

Austrijska filozofkinja nenasilja Hildegard Goss-Mayr, kao i Sharp, smatra da je ključno „jasno odbiti pasivnost“ i „ne prihvaćati nasilje kao sredstvo

²⁰ Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action*, Boston, Extending Horizons books, 1973:65.

²¹ „Nenasilna akcija je generički pojam koji se odnosi na desetke specifičnih metoda protesta, nekooperativnosti i intervencija u kojima aktivisti upravljaju sukobom radeći ili odbijajući raditi određene stvari bez korištenja fizičkog nasilja“ (Sharp 1973:64).

²² Sharp, 1973:65.

²³ Ana Maria Raffai (doktorska disertacija), *Nenasilje u teologiji oslobođenja Dorothee Sölle*. Dostupno na: <https://dr.nsk.hr/islandora/object/unizd:996/preview>, 2016:12.

borbe“, odnosno zamijeniti nasilje „snagom istine, pravедnosti i ljubavi“.²⁴ Ona poput Gandhija drži da postoji čvrsta veza između nenasilnog stava i načina djelovanja bez nasilja, te da je nenasilje primarno etički stav iz kojeg proizlaze i sredstva djelovanja ili u političkom sukobu prikladna sredstva borbe. Svjesna je da je moguće glumiti nenasilje, tj. djelovati samo naizgled miroljubivo, te analizira koji su kriteriji prema kojima možemo razlikovati nenasilno djelovanje od prikrivenog nasilja.²⁵

Nenasilno djelovanje se prepoznaje po pravедnom cilju otpora i po koherenciji između cilja i sredstava djelovanja, a postiže se nizom postepenih koraka. Oni kreću od osobnih odnosa i komunikacije koja njeguje nenasilje, što obrađujemo u nastavku, u odlomku o zoni nenasilja.

Zona nenasilja

Još jedan nesporazum prati nenasilje, a to je moraliziranje. Ono je vidljivo u tome kako koristimo pridjev „nenasilan“, npr. u iskazu „ja sam nenasilan/na“ ili niječno: „ja nisam nasilan/na“.

Nenasilan/na se ovdje razumije kao moralizirajuća ocjena, slično pridjevima „dobar“ – „loš“. Međutim, nenasilje nije trajna osobina, epitet izvrsnosti, gotova kvaliteta, postignuće koje poput nekog priznanja posjedujemo. Američka mirovna aktivistica, utemeljiteljica pokreta *Catholic Worker*, Dorothy Day, viziju nenasilja opisuje kao viziju svijeta u kojem je ljudima lakše biti dobar. Cilj je dakle ponašanje koje ne samo da ne proizvodi novo nasilje nego potiče na nenasilje. A ponašanje je uvijek dinamično, jednom nam uspije više nenasilno se ponašati, jednom manje. Tu dinamiku izražavamo sintagmom „zona nenasilja“.

„Zona nenasilja“²⁶ je metafora koja izražava različitost intenziteta u našem nenasilnom djelovanju i dopušta razlike u uspješnosti.

Dok „biti nenasilan“ sugerira osobinu ili dovršenost, „zona nenasilja“ u smislu prostora ili atmosfere znači da nam nenasilno djelovanje katkada više, a katkada manje polazi za rukom. Važno je, kada smo ušli „u prostore“ nenasilja, da se stalno trudimo u njima i ostati.

A i kada nam to ne uspije, možemo mijenjati svoje ponašanje, možemo se vratiti u zonu nenasilja. Nismo obilježeni nego svoje djelovanje promatramo kao proces kojim možemo upravljati. Imamo li pred očima dinamiku „zone nenasilja“ i znamo li da ne mijenjamo paradigmu odjednom nego postepeno, korak po korak, onda znamo da možemo upravljati svojim ponašanjem i napredovati u nenasilju.

Nenasilje ne pita o moralnim prosudbama, nego o drugačijoj paradigmi razmišljanja i ponašanja, ponašanja koja potiče na nenasilje i pruža otpor nasilju

Svojim nenasilnim ponašanjem upravljamo, korak po korak; nenasilje učimo i uspostavljamo zonu nenasilja svaki put iznova

Korak po korak – orijentiri zone nenasilja

U „zoni nenasilja“ treba nam temeljna razina afirmacije sebe i poštovanja prema drugome, a ne obrana vlastitih pozicija ili argumenata

Vraćanju u „zonu nenasilja“ pomažu neki orijentiri. Kako se radi o barem dvije strane u odnosu i komunikaciji, da bi se zona nenasilja održala, potrebno je uspostaviti ravnotežu između onoga što su mi, i interesi i potrebe osobe koja mi je nasuprot.

U „zoni nenasilja“ to nazivamo **ravnoteža između afirmacije sebe i poštovanja prema drugome**. Afirmiram sebe iz stava asertivnosti, svjesnosti s obzirom na moje potrebe, vrijednosti i interese. Poštujem drugu osobu iz stava empatije, brinem jesu li uzeti u obzir potrebe, vrijednosti, interesi drugoga, onoga koji mi je nasuprot. Poštovanje se ovdje odnosi na ono što je u nenasilnoj komunikaciji opisano kao slušanje potreba drugih, otkrivanje što im je važno, zbog čega rade ono što rade. Ne koristimo riječ poštovanje u smislu društvenih normi, npr. poštivanje starijih ili poštivanje autoriteta (direktora, profesora). U „zoni nenasilja“ osobe su u ravnopravnom odnosu. Treba nam temeljna razina radikalne ravnopravnosti u kojoj svaka osoba zavređuje poštovanje. Isto tako afirmacija sebe se odnosi na potvrđivanje i javno zastupanje svojih vrijednosti i potreba, ne na afirmaciju i pobjedu vlastitih pozicija ili vlastitih argumenata.

U „zoni nenasilja“ pregovaramo oko argumenata i pozicija strana u sukobu, no ne i o potrebama jer potrebe uvažavamo; one upućuju na vrijednosti, svoje i tuđe, i za to je potrebno aktivno slušati. O potrebama ne pregovaramo jer one nisu materijalne, nisu „roba koje manjka na tržištu“,²⁷ oko njih se niti ne sukobljavamo, već oko strategija koje provodimo radi zadovoljenja potreba. Strategije ili pozicije u sukobu su predmet pregovaranja. Nenasilna transformacija sukoba računa na **našu kreativnost**, John Paul Lederach opisuje ju kao „moralnu maštu“, procese koji su poput umjetničkih. Nećemo se držati samo jedne strategije, niti ćemo se „ukopati“ u svoje pozicije. Dugoročno rješenje sukoba je rezultat umijeća nenasilne transformacije sukoba u kojoj uključeni u traženje rješenja izabiru one strategije koje odgovaraju na potrebe svih sudionika.

Zonu nenasilja shematski ovako prikazujemo:

Afirmacija sebe		Poštivanje tebe
Asertivnost	Stav	Empatija
Ja govor	Vještine	Aktivno slušanje

²⁷ Objašnjene što su potrebe i popis potreba prema konceptu nenasilne komunikacije Marshalla Rosenberga vidi u: M. Rosenberg, *Jezik života*, Osijek, Centar za mir, 2006:

Vještine važne koliko i stav nenasilja

U traženju rješenja **nismo osuđeni na kompromis, ako imamo vještine nenasilja koje poznajemo iz prakse, iskustva drugih ljudi**.

Nenasilje se vježba

No imamo li ih dovoljno? Čini se kako imamo malo iskustva nenasilja oko nas. Ako je nenasilje zaista poželjno, pitamo se, zbog čega se ne primjenjuje? Postoji li deficit na praktičnoj strani primijenjenog znanja kojim ovaj stav možemo provesti u djelo?

Prilika za praksu nenasilja je svuda oko nas! Da bismo stekli „kondiciju u nenasilju“ trebali bismo vježbati svaki dan, u osobnim odnosima, u komunikaciji na poslu. Autentičnost mirotvornog i nenasilnog istupanja u javnosti, posljedica je stalnog vježbanja ove vještine. Zbog toga je zona nenasilja koristan analitički alat i za politički i za „privatni“ diskurs. Vježbanje nema veze s različitim karakterima; niti je nešto sposobniji, a drugi manje sposoban za nenasilje. Radi se zapravo o svjesnosti, volji i odluci, a ne o biološkim predispozicijama. Već se Gandhi suprotstavljao primjedbama kako je nenasilje moguće samo izabranom manjini ljudi i rekao da njegovo „iskustvo dokazuje suprotno“ te da „kada se jednom shvate jednostavna načela... svaki čovjek može prakticirati nenasilje“.²⁸

Afirmacija sebe i stav asertivnosti treba **vještinu JA govora**.²⁹ Istakli bismo kao važno:

- **JA-stav ili govor u svoje ime** je vještina u kojoj vježbamo kako prepoznati kod sebe osjećaje koji se bude u komunikaciji. Oni nam ukazuju na potrebe koje stoje iza naših osjećaja. U napetosti ili sukobu te potrebe su postale upitne. Važno ih je detektirati kako bismo na temelju potreba formulirali konkretan zahtjev prema drugoj strani.
- **Konkretan zahtjev**: drugoj strani kažemo koje njeno ponašanje trebamo. Ne pretpostavljamo da je vlastito mišljenje ili osjećanje zajedničko i drugima.³⁰ Konkretan zahtjev otvara komunikaciju; on nije naredba koju bi druga strana bezuvjetno morala ispuniti.

Uvažavanje drugoga i stav empatije treba **vještinu aktivnog slušanja**. Aktivno slušanje je umijeće slušanja bez prosuđivanja, bez unošenja svojih misli i prijedloga u priču koju slušamo. Da bismo ovu vještinu koristili, potrebno je naučiti parafrazirati, sažimati i preoblikovati poruke te postavljati otvorena pitanja.

- **Otvorena pitanja** su ona pitanja na koja odgovor nije samo da ili ne.³¹ Njima se potiče razgovor i promišljanje.

²⁸ Gandhi, 1983:23.

²⁹ O nenasilnoj komunikaciji: Marshall Rosenberg, *Nenasilna komunikacija – Jezik života*, Osijek, Centar za mir i ljudska prava, 2006.

³⁰ Govorim u svoje ime ili ja-govor prepoznaje se i gramatički: umjesto trećeg lica (radi se, misli se) ili uopćavajućeg prvog lica množine (svi mi mislimo, radimo) koristimo prvo lice jednine (ja).

³¹ Na primjer, zatvoreno pitanje „Imaš li maramicu u džepu?“ traži odgovor „da“ ili „ne, nemam“ i slijedi interes onoga koji pita dok otvoreno pitanje „Što imaš u džepu?“ daje prostor onome koji odgovara da usmjeri komunikaciju kamo njemu/njoj odgovara.

- **Preoblikovanje** poruke koju čujemo: ovom vještinom potvrđujemo sadržaj poruke i uočavamo potrebe, osjećaje i vrijednosti skrivene u poruci.³²
- Za aktivno slušanje važna je i **pauza – tišina u komunikaciji** koja omogućava drugoj osobi da govori ili šuti.

Ove vještine nam pomažu poslati poruku drugoj osobi da je primijećena, prihvaćena, da nas zanima što joj je važno, što treba. Istodobno izražavamo se o sebi, našoj situaciji, da i sugovornik čuje što je nama važno i što nam treba.

Kad primijetimo da nam ponašanje izlazi iz „zone nenasilja“ da se kreće prema nasilju ili pasivnosti, možemo se pitati koji „krak“ nam je oslabio, je li to afirmacija sebe ili uvažavanje drugoga? Jesmo li popustili u asertivnosti ili je oslabila empatija? Možemo jačati one vještine koje su u danom slučaju zapostavljene.

Nismo osuđeni samo na kompromis – promišljeno pregovaranje i konsenzus

U dogovaranju ili rješavanju sukoba čini se da je u našoj kulturi najpoznatiji način dolaska do rješenja KOMPROMIS. Odgovori na pitanja naše ankete pokazali su da oni koji su dali odgovore nisu oduševljeni kompromisom jer prepoznaju da on u sebi uključuje gubitak, svjesno odustajanje od onoga što im je važno, i očekivanje da tako postupi i druga strana. No budući da obično druga strana ne postupa u očekivanom obimu popuštanja, nezadovoljstvo je gotovo inherentno kompromisu. Stoga je kompromis percipiran kao nužno zlo, oblik prljave trgovine.

Promatramo li traženje rješenja u sukobu kroz naočale nenasilnog djelovanja, ističemo da **nikakvog kompromisa nema s nasiljem, nikakvog kompromisa nema s nepravdom.**

Ako se, pak, riječju kompromis misli na proces pregovaranja u kojem svaka strana nešto postiže, a negdje popusti, onda je kompromis u nenasilnom djelovanju mogući način donošenja odluka. Nije poželjno da atmosfera ili stav gubitnika (moram nešto izgubiti) bude utkana u kompromisno rješenje. Svakom pregovaranju koristi njegovanje povjerenja, u nenasilnom kodu gledano, korištenje moći suradnje umjesto moći nadmetanja.

Osim kompromisa, postoje i drugi načini postizanja sporazuma, a primjera ima i u politici. Jedan od temeljnih aksioma takvih politika iz područja nenasilne transformacije sukoba je već spomenuti: *budi strog prema problemu, a blag prema osobi*. Upravo ovaj aksiom je važan za **promišljeno pregovaranje**. Cilj promišljenog pregovaranja je dogovor između strana koje imaju i zajedničke i suprotstavljene interese. To znači da:

³² Preoblikovanjem poruka se oslobađa prosudbi, okrivljivanja, prijetnji. Umjesto toga artikuliramo brigu koja je iza prosudbe, potrebe koje su nesretno izražene okrivljivanjem i zabrinutost koja je bila izražena kroz prijetnju. Na primjer, poruku „Ako ne budeš dovoljno agresivna nećeš nikada uspjeti“ preoblikujemo „Brineš se i želiš da uspijem“ (preuzeli iz radnog materijala udruge Medijski centar MSVIJET www.medijacija.net)

- Stav kojim krećemo je **suradnički** i pomaže u situaciji kada je netko u pregovorima sklon napadačkom stavu, kompetitivnoj orijentaciji.
- Umjesto da smo prema drugome sumnjičavi, u stalnom stavu obrane i koncentrirani na prošlost, otvaramo se **povjerenju, suradnji i okrenuti smo budućnosti**.
- Ne koristimo prijetnje ni varanje kao taktike; nepovjerenje ne štiti od rizika. Sigurnost i zaštitu vlastitih interesa ne tražimo u sumnjičavosti, prinudi, obrambenom stavu nego u **kvalitetnom rješenju kojeg će se strane u dogovoru držati jer im odluka odgovara**.
- **Razborito važemo korake, transparentno se ponašamo, napadamo problem, a ne osobu**. Učvršćujemo proces pregovaranja kada smo transparentni u vlastitom ponašanju i ulažemo napor oko mjerljivih kriterija.

Promišljeno ili razborito pregovaranje kreće od toga da smo svi „u istom škripcu“, da samo zajedno možemo iz te situacije izaći i da postoje i neke zajedničke točke oko kojih se možemo složiti

Zato se problem otvoreno adresira, da bude vidljiv svima koji pregovaraju. Slikovito rečeno, problem se *stavlja na stol, ne pod tepih*: pregovaranje kreće od interesa i potreba, a ne od pozicija zatečenih u sukobu. Ne brane se pozicije nego se smišljaju nova rješenja koja zadovoljavaju ono što pokreće strane u sukobu kada zagovaraju svoje interese. U temelju onoga što nas pokreće su vrijednosti i interesi koje neki teoretičari zovu fundamentima: to je ono do čega je stalo svakoj strani uključenoj u pregovaranje. Tko u pregovorima postigne ono do čega mu/joj je zaista stalo, neće trebati novi sukob. Naime, **cilj pregovora nije pobijediti. Cilj je dugoročno riješiti problem kako ne bi iznova „izranjao“ na nekom drugom mjestu.**

Umjesto cjenkanja koje vodi prema kompromisu, možemo koristiti **jiu-jitsu pregovaranje** kao oblik promišljenog pregovaranja u situaciji u kojoj se druga strana ne može osloboditi i ukopana je u svoju poziciju. Ona ne može vidjeti druge opcije nego ustraje na samo jednoj, svojoj. Tu njenu poziciju ne treba niti prisilno prihvatiti kao rješenje niti odbiti kao tvrdoglavo ponašanje. Uspješnije je uključiti je kao da je jedan od prijedloga na putu rješenja, razumjeti je kao naznaku koja vodi do interesa o kojima treba pregovarati.³³

A što je konsenzus?

Konsenzus je jedan način donošenja odluka. Među različitim političkim strankama ovaj pristup traži visok stupanj suglasnosti. Političke stranke, osobito pozicija i opozicija, obično nemaju istu viziju i misiju, i u političkoj areni one funkcioniraju kao protivnici.

³³ Jedna od metoda *jiu jicu* pregovaranja je i postavljanje pitanja. Kada vidimo da nas druga strana ne čuje, umjesto da branimo vlastite ideje, možemo postaviti pitanje: što vam predstavlja poteškoću ili što vam se ne sviđa u našem razmišljanju? Pitanje je djelotvornije od uzaludnih pokušaja da se drugoga uvjeri u trenutku dok je ukopan u svoju poziciju i nije u stanju prihvatiti novu ideju.

Konsenzus je način donošenja odluke koju donosi grupa u cjelini. Svaki član se trudi naći najbolje moguće rješenje za grupu u danom trenutku. To uključuje da grupa u cjelini sudjeluje u ostvarenju izrađene odluke

Stoga je konsenzus, kao način odlučivanja, češći **kod grupa koje imaju istu viziju i misiju, i koje žele aktivno sudjelovati u provedbi zajedničke odluke, pa se smatra temeljnim načinom donošenja odluka u nenasilnom djelovanju.**

U nacionalnim političkim tijelima, kao što je, na primjer, sabor, stranke teško mogu izraditi konsenzus jer su ograničene političkim borbama za interes vlastite stranke. Možemo češće očekivati da uspije konsenzus na lokalnoj razini jer se politički predstavnici različitih političkih opcija mogu složiti oko zajedničkog interesa ili akcije za dobrobit lokalne zajednice.

- Kod konsenzusa **odluku donosi cijela grupa** koja aktivno sudjeluje u procesu, ali i u provedbi. Zato svaki član grupe nastoji naći najbolje moguće rješenje za cijelu grupu, kakva je u danom trenutku. Tako je vjerojatnije da će cijela grupa aktivno sudjelovati u ostvarenju donesene odluke.³⁴
- I dok u glasanju pobjeđuje većina, a manjina gubi i prilagođava se volji većine, **u konsenzusu kvantiteta ne igra ulogu.** Svako mišljenje se cijeni, bez obzira na broj članova grupe koji to mišljenje zastupaju. To znači da jedan glas naspram svih drugih u konsenzusu znači dva mišljenja u grupi. Jedan glas svojim sadržajem može biti tako važan da povede odluku u smjeru koji zagovara. Da bi se došlo do odluke umjesto prebrojavanja većine i manjine koristi se drugačija procedura. Konsenzus je procedura koja ima više faza kroz koje grupa prolazi da bi donijela odluku.
- Konsenzus treba nenasilni stav članova grupe što znači da **članovi grupe traže zajedničke točke i podržavaju i njeguju duh suradnje.** Osnovno pri tom je da svaki član govori u svoje ime i da članovi grupe imaju povjerenje u sposobnost i namjere grupe. U slučaju da se to povjerenje poljulja, valja napraviti pauzu i raditi na izgradnji povjerenja u grupi. Kada se ono uspostavi, kada se ukloni smetnja nepovjerenja, nastavlja se s procesom donošenja odluke konsenzusom.
- **Konsenzus dopušta različite razine pristanka uz predloženu odluku.** Neki članovi je mogu prihvatiti u potpunosti, drugi mogu izraziti rezervu, treći se mogu suzdržati. Ako nitko nije postavio veto ili izašao iz grupe, konsenzus je postignut.³⁵

Što se tiče vještina, konsenzus traži paletu vještina nenasilne komunikacije koje su važne za svako nenasilno djelovanje. O vještinama smo već nešto napisali u poglavlju „Zona nenasilja“. U traženju konsenzusa članovi grupe se svjesno odriču interpretiranja drugih kao i okrivljivanja, ali se ne ustručavaju već izražavaju u grupi neslaganje ili ono što ih u procesu smeta.

³⁴ Prema radnom materijalu treninga za nenasilno djelovanje (Osnovni trening MODUL 2) RAND-a www.rand.hr – materijali su prevedeni iz edukativnih materijala treninga *Ausbildung zum gewaltfreien Handeln* akonat udruge Gewaltfrei Handeln www.gewaltfreihandeln.org

³⁵ O konsenzusu više: Werkstatt für Gewaltfreie Aktion (Hrsg.), *Konsens – Handbuch zur gewaltfreien Entscheidungsfindung*, Baden, Eigenverlag. 2004.

Politike nenasilja se odriču nasilja: utopija ili prilika?

U ovom dijelu priručnika pokušat ćemo naznačiti korak prema praktičnoj primjeni nenasilja u našoj političkoj praksi. Živimo i djelujemo u okviru demokratskog sustava koji se, usuđujemo se reći, kod nas tek razvija, a čiji razvoj dodatno guše neke sada već ustaljene nasilne prakse. Dio takvih praksi se tiče demokratskih procedura (nepoznavanje, krivo tumačenje, zaobilazanje i primjena praksi kao puka formalnost, kršenje i slično), a dio se odnosi na pogodovanje i korupciju u korist partikularnih interesa, a ne općeg dobra.

Na toj razini vidimo barem dva načina kako se nenasilje može koristiti za nenasilnu transformaciju. Jedan bi bio uočavanje koja su to *locus minoris resistentiae* ili mjesta u sustavu funkcioniranja demokracije koja pogoduju slabljenju demokracije i razvijanju, odnosno podržavanju strukturalnog nasilja, i doprinose dubokim društvenim podjelama. Drugi bi bio uočavanje mjesta i načina gdje mislimo da je moguće primjenom nenasilja pridonijeti promjeni. Kada kažemo „promjeni“, mislimo na nenasilnu transformaciju ili mijenjanje sustava nenasilnim metodama s ciljem promjene odnosa koji se temelje na dominaciji (moć nad) nad drugima prema odnosima suradnje i solidarnosti (moć sa). Radi se, dakle, o suštinskim promjenama – transcendiranju nasilja za što je potrebno opremiti se i jačati osobne i društvene kapacitete, i to kao:

- sposobnost da zamislimo sebe u mreži odnosa, koja uključuje čak i naše neprijatelje
- sposobnost prihvaćanja složenosti situacije kako ne bismo bili uhvaćeni u raskolu
- predanost kreativnom činu
- prihvaćanje rizika koji nužno ide uz pokušaje transcendiranja nasilja.

Ako želimo politike nenasilja kao politički koncept koji se odriče nasilja, trebamo radikalno promijeniti uobičajeno razumijevanje politike. Radi se o **radikalnom odustajanju od općeprihvaćenog poimanja da se politika mora temeljiti na legitimnom nasilju.**

Njemački mirovni aktivist i pravnik Ulrich Hahn u svom izlaganju od 30. kolovoza 2007. pod nazivom „Što znači 'političko djelovanje' pod uvjetima odricanja od nasilja?“ konstatira da je „odricanje od nasilja u političkom djelovanju povezano s temeljnim odustajanjem od prevladavajućeg shvaćanja politike“.³⁶ Problem predstavničkog sustava vidi u tome što „odgovornost za javne politike preuzimaju izabrani predstavnici, koji u svom sastavu trebaju predstavljati volju većine“.³⁷ To znači da oni kojih se te odluke tiču zapravo donose vrlo mali broj odluka zajednički. Slične stavove pronalazimo i u odgovorima sudionika/ca u našoj anketi: oni smatraju da je lokalna zajednica važna upravo zato što može biti mjesto participativnog načina odlučivanja. Predstavnički sustav ne pogoduje zajedništvu, tvrdi Hahn i poziva se na filozofa religije Martina Bubera koji smatra da se zajedništvo gradi među ljudima koji „aktivno surađuju na onome što im je zajedničko“ i koji tvrdi da „što se više grupa ljudi da predstavljati u određenju stvari koje su im zajedničke, to je manje života zajednice među njima... život zajednice je sve siromašniji“.³⁸ **Buber ističe zajedništvo kao prirodno stanište politike u kojem ljudi nešto zajedno poduzimaju.** Hahn se na tu misao nadovezuje i smatra **da ljudi mogu nešto zajedno poduzimati, odnosno jačati politiku tek kada djeluju iz uvjerenja, uvida i dobrovoljnosti.** To je u suprotnosti s legitimnim nasiljem na koje državna politika smatra da ima pravo. Ona to opravdava time što državna politika radi za ljude. Međutim, ta se politika najčešće doživljava kao politika NAD ljudima. Djelovanje iz uvjerenja, uvida i dobrovoljnosti, prema Hahnovom mišljenju, guši upravo aktualna paradigma politike koja je politika NAD ljudima, ne S njima: „Ono što se čini da ima smisla ili da je nužno, ne postiže se putem uvjerenja, uvida i dobrovoljnosti nego putem zakonske prisile“.³⁹

Političko djelovanje koje se odriče nasilja (nenasilne politike) odvija se pod istim uvjetima kao i „realna politika“. Odricanje od nasilja u političkom djelovanju uključuje:

- Odricanje od moći nad drugim ljudima u smislu prisile koja lomi volju drugih osoba.
- Pretpostavlja svijest o vlastitoj odgovornosti svakog pojedinca za život, za mir, za pravednost, za očuvanje svega stvorenog. Nenasilne politike jačaju osobnu odgovornost svake osobe.
- Takve politike su otvoren proces koji brine o svim ljudima – vide čovječanstvo kao jednu zajednicu, jednu veliku ljudsku obitelj.
- Aksiom „put određuje cilj“ u nenasilnim politikama znači da zakonitost/ ispravnost (*Rechtmäßigkeit*) odluke ima prednost pred upotrebljivosti/ korisnosti (*Zweckmäßigkeit*).
- Odricanje od nasilja u političkom djelovanju suočava nas s našom vlastitom nemoći: nemamo sve pod kontrolom i ne možemo ukloniti sve patnje i nepravde.

36 Usp. Ulrich Hahn, *Vom lassen der Gewalt*, poglavlje „Was heisst politisch handeln unter der Bedingung des Gewaltverzichts“, Norderstedt, Edition Pace, 2020:272-279

37 Hahn, 2020:276.

38 Martin Buber *Pfade in die Utopia*, Heidelberg, Lambert Schneider, 1985:50.

39 Hahn, 2020:273.

- Političko djelovanje sastoji se od činjenja i ne-djelovanja (u smislu svjesnog izbora da nešto ne činimo). Svojim načinom potrošnje, korištenja energije, odnosom prema imovini, ulaganjima – mi smo i suučesnici strukturalnog nasilja. „Naspram strukturalnog nasilja ostavljanje po strani/ne-djelovanje je sredstvo izbora, to se odnosi i na verbalno odustajanje od bilo kakvog opravdavanja nasilja ili nepravde“.⁴⁰
- „Bijele ruke vole tuđu muku“, pisao je već Lav Tolstoj. Odricanje od nasilja znači i odricanje od bogatstva, posebno od kamata kao dobiti od tuđeg rada.
- Konačno, nenasilne politike trebaju primjere: alternativne načine organiziranja zajednica. U zajedništvu naše različite sposobnosti imaju istu težinu. Hahn smatra da primjeri alternativnih zajednica najjasnije mogu pokazati/objasniti do čega je stalo onima koji zastupaju nenasilne politike.

Predstavili smo koncept političkog djelovanja koje se odriče nasilja kao jedan primjer rizika. Rizik je otvoriti dijalog i promišljati pitanje poput ovoga jer, zapravo, propituje tradiciju zapadne političke teorije koja opravdava legitimno nasilje države jer jamči civiliziranu interakciju i ravnopravnost svih građana, a time i miroljubiv suživot. Pravni okvir osigurava jednakost i sigurnost građana, građani se odriču upotrebe sile i državi daju monopol na legitimnu primjenu sile radi održavanja dogovorenog sustava. Hahnova argumentacija u ovom konceptu je nama korisna **jer detektira strukturalna mjesta** u predstavničkim sustavima koji se zadovoljavaju da odluke za cijelu zajednicu budu donesene voljom većine. Promjena kojoj nenasilne politike streme odnosi se na kritičko propitivanje vladavine većine (pa bili oni i izabrani predstavnici volje većine) kao i nužnosti i legitimacije nasilja radi održavanja sustava. Nenasilne politike traže načine za transcendiranje sustava koji pogoduje širenju dominacijske i autoritarne politike. „Dominacijska“ se odnosi na razmjene koje rezultiraju namjernim ili nenamjernim podređivanjem drugih i razvojem trajnih hijerarhija na temelju dobi, rase, spola ili klase/elite.

Unutar demokratskih sustava prepoznajemo strukturalno nasilje kako ga definira J. Galtung⁴¹ (primjeri takvog nasilja su istaknuli i sudionici/e ankete i naših radionica poput nasilja nad ženama, obiteljsko, vršnjačko, policijsko.... odnosno uskraćivanje osnovnih ljudskih potreba). Politike nenasilja daju prioritete ili su zapravo u osnovi okrenuti prema najslabijim i najsiromašnijim ljudima. Posebnu pozornost posvećuju **zdravlju, obrazovanju i općem dobru** koji su ključ dobrog života i društvene sreće i snažno pojačavaju odnos međusobne povezanosti (uzajamnosti). **Inkluzivne su a** ne isključive, **egalitarne** a ne hijerarhijske i počivaju na druženju i **odnosima** umjesto na dominaciji. Potiču jačanje pojedinaca i grupa spremnih održavati izgradnju društvenog tkiva (strukture).

Primjerima koje ćemo u nastavku navesti želimo ilustrirati kako se na ta dva ključna mjesta može reagirati na različitim razinama političkog djelovanja.

40 Hahn, 2020:278.

41 Johan Galtung, *Strukturelle Gewalt – Beitrage zur Friedens- undKonfliktforschung*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Verlag 1975:12.

Lokalne zajednice: prilike za politike nenasilja – održivi razvoj

Sami idemo brže, ali zajedno ćemo stići dalje.

Afrička mudrost

Ustanova Politike nenasilja vidjela je priliku da u vrijeme lokalnih izbora 2021. skrene pažnju lokalnih političkih aktera na politike nenasilja i na ideju da su lokalne zajednice mjesto gdje se primarno zadovoljavaju potrebe stanovništva na samoupravan način i po principu supsidijarnosti, što je prepoznato i kao ustavna kategorija Hrvatske, ali i mnogih drugih država zapadne demokracije.

Nema kompromisa
s nasiljem

Postoje, dakle upravno-pravne prekonidicije za snažnije oblike demokratske politike utemeljene na zajedničkom dogovaranju o općem dobru i njihov vidimo u lokalnim zajednicama koje smatramo iznimno važnima za poticanje društvenih promjena; one su **neiskorišten potencijal za samoodrživ i samostalan razvoj i društva i pojedinca**. Mjesni odbori su mjesto gdje se mogu okupiti ljudi koji zajedno razmišljaju kako naći održiva rješenja za svoje životne probleme, kako jačati participaciju građana i pokretati nove inicijative koje doprinose koheziji i identitetu zajednice. Oni su važna mjesta za jačanje politika nenasilja – povezivanje oko zajedničkog dobra, uključivost, dijalog i suradnju preko podjela po političkoj liniji, između političara i građana. Rad gradskih ili županijskih vijeća i njihovih odbora mogu biti prilike za dijalog, pa i za donošenje odluka konsenzusom. Utopija?

Sudionicima/ama je stalo do uključivanja građana u mjesne odbore i kvartovske zajednice, zato što tako mogu prepoznati probleme na koje trebaju odgovoriti.

U konceptu politika koje se odriču nasilja neke stvari čine se daleke, a neke možemo učiniti u smjeru razvoja takvih politika i to polazeći od angažmana u lokalnoj zajednici.

Ono što možemo, kako bismo krenuli na *put* politika nenasilja je:

- **Jačati participativnost** članova zajednice, građana.
- Graditi politiku koja potiče **djelovanje** radi općeg dobra.
- **Zajedno djelovati** na nenasilnim i uključivim temeljima (npr. poticati suradnju izabranih političara međusobno i s građanima i građankama, prakticirati konsenzus u odborima gradskih ili županijskih vijeća; poticati i raspisivati konzultativne referendume).
- **Graditi otvoreno društvo**: u svom djelovanju i donošenju odluka biti transparentan, informacije činiti dostupnima kako bi se i drugi mogli uključiti i slično.
- **Cijeniti i poticati dobrohotnost političkog angažmana** zbog ostvarivanja zajedničkih, a ne zbog uskih, pojedinačnih interesa.
- **Pojednostaviti birokraciju i administraciju** kako bi građani i građanke iskustveno znali da one služe njima i time jačali povjerenje prema državnim institucijama.
- **Pokazati u praksi da su ljudi važniji od postavljenih pravila** te da pravila postoje da služe ljudima.
- Aktivno podržati i olakšati **borbu protiv korupcije**.
- Poštivati društveno uređenje u kojem živimo i mijenjati ga legalnim putevima, a u slučaju **građanskog neposluha** kao otpora nepravедnim zakonima/pravilima, biti spremni podnijeti posljedice.

Mojih prvih 200 vijećničkih dana

Politike nenasilja u praksi: o dijalogu, uključenosti i uključivosti

Postojeća politička paradigma se gotovo isključivo oslanja na pravo odlučivanja snagom dominacije većine te najveći dio resursa i energije troši se na njeno pribavljanje i održavanje. Ovo pridonosi stvaranju duboko podijeljenih društava, popustljivih za politike nejednakosti i pohlepe namjerno gajeći egzistencijalni strah i tjeskobu. Dijaloga u praksi formalne politike zapravo nema, a mnoge su demokracije uhvaćene u politiku paraliziranja sadašnjosti.

Moj iskorak u politiku bio je čin odgovornosti. Mnogi su mislili „Ludost! Što to tebi treba!“. No ja sam željela pridonijeti procesu kojim bi takva politička paradigma bila zamijenjena onom koja će moć dominacije transformirati u suradničku moć. Ipak, kada smo s dva vijećnička mjesta ušli u Vijeće Grada Osijeka, našla sam se pred otrežnjujućim pitanjem: „Što mi uopće možemo učiniti iz pozicije slabašne opozicije?“

Pomoglo mi je iskustvo mirovnog rada tijekom Domovinskog rata. Ono što mi je tada bilo prvo važno je što smo osvijestili da kao građani mirovni aktivisti/ce nećemo moći spriječiti rat niti čak bitno utjecati na njegov tijek

te da ima smisla promišljati kako možemo usred rata pridonositi miru. I pridonosili smo. Svih ovih 200 vijećničkih dana najviše mi pomaže zamisliti kako bih ja funkcionirala da sam gradonačelnica: pristupila bih izabranim vijećnicima/ama kao timu koji je od građana dobio mandat da na najbolji mogući način upravlja i razvija naš grad bez obzira na to iz koje stranke dolaze. Iz te pozicije prirodno slijedi uključivanje i suradnja.

Premda takvu političku kulturu još nemamo, ponašam se kao da je ona već tu. Stoga smo do sada kolega i ja obišli četiri upravna odjela i upoznali se s njihovim radom. Neki su rekli da nemaju iskustvo da bi koji vijećnik to radio. Pročelnica jednog odjela nije bila raspoložena primiti nas na razgovor, uputila nas je na Ured Grada jer da su oni zaduženi za vijećnike. Iz Ureda Grada su nam predložili da nam organiziraju sastanke. Zahvalili smo se i najavili da ćemo ih ubuduće uvijek staviti u cc, ali smo ipak otklonili posrednika između vijećnika i upravnih odjela. Pozvali smo se na članak Statuta Grada i Poslovnika Gradskog vijeća koji propisuju da vijećnici/e mogu tražiti i trebaju dobivati podatke od tijela Grada Osijeka i upravnih tijela. Ustrajali smo na praksi koju uvodimo.

Nadalje, kada mislim, kada govorim na sjednici gradskog vijeća ili pišem dopise upravi grada – uvijek govorim o MI – mi, vijećnici gradskog vijeća, mi gradsko vijeće – ponašam se i osjećam uključeno, a ne kao bespomoćna i marginalizirana oporba. Kao da imam moć. Shvatila sam da je i imam, ona proizlazi iz prihvaćene odgovornosti. Takvo moje ponašanje izaziva različite reakcije, prije svega neku vrstu zbuđenosti, ima i onih koji iskazuju brigu da ispadam naivna. Ali što dalje to više doživljavam uvažavanje.

A kako s preglasavanjem? Premda smo pretpostavljali da naš prijedlog na sjednici gradskog vijeća neće biti prihvaćen, pripremili smo argumentaciju za diskusiju i objavu na Facebooku. Lokalni mediji su za nas nedostupni. Svim vijećnicima smo dva dana prije sjednice poslali obrazloženje u pisanoj formi. Iskoristili smo i pravo da prijedlog dodatno obrazložimo prije glasanja o dnevnom redu. Podsjetili smo vijećnike na njihovu osobnu odgovornost, umjesto da glasaju po automatizmu, kako im je predloženo. Naš prijedlog nije usvojen. No nije bilo vijećnika koji nije čuo, nadamo se i razumio, našu argumentaciju i poziciju.

Evo još jednog primjera kako uvoditi kulturu uključivosti. U osječkom gradskom vijeću ne postoji praksa razmatranja (rasprave). Stoga smo za plan rada gradskog vijeća za iduću godinu predložili uvođenje razmatranja tema koje su građanima posebno važne i/ili izazivaju prijepore. Predložili smo tri teme i to je uočeno kao novina.

Nova politička paradigma koja se temelji na dijalogu, uključivosti i suradnji oko zajedničkog dobra zahtijeva razmišljanje i djelovanje izvan uobičajenih okvira, traži novu osobnu i društvenu imaginaciju i kreaciju bez kojih nema odgovora na prijeteće globalne izazove.

Katarina Kruhonja
izabrana vijećnica Gradskog vijeća Grada Osijeka

Osijek, prosinac 2021.

Problem pravila „manjeg zla“ i nenasilno odbijanje poslušnosti

Koncept nenasilne politike najjasnije se prepoznaje u **radikalnom odbacivanju načela da svrha opravdava sredstvo**. Ovaj makijavelistički kriterij rijetko tko će u politici javno zastupati, no zapravo ga često susrećemo kao opravdanje za određene odluke sumnjive etičnosti.

Kada je Hannah Arendt analizirala što je to dovelo do podržavanja nacističke diktature, prepoznala je da su mnogi obrazložili svoju odluku izborom manjeg zla: naime, oni nisu ovaj režim podržavali iskreno, nisu se s njim slagali, no smatrali su da je bolje sudjelovati negoli odbiti poslušnost. Arendt s pravom zaključuje da „ti koji su izabrali manje zlo brzo zaboravljaju, da su se ipak odlučili za zlo“ jer se „prihvaćanje manjeg zla svjesno koristi za to da se službenici, kao i stanovništvo općenito, naviknu prihvaćati zlo kao takvo“.⁴²

Koja je odgovornost građana? Kako izbjeći i ne upasti u klopku „manjeg zla“? Potrebno je odbiti poslušnost. U naše vrijeme primjer odbijanja poslušnosti su pojedinci – zviždači.

I Arendt je bila svjesna da će tek manjina uspjeti odbiti poslušnost; radi se o građanima i građankama „koji se pitaju mogu li sa sobom samim živjeti u miru, kada bi počinili određena djela“, takvi koji „će radije prihvatiti i smrt, ako bi bili prisiljeni sudjelovati... jer nisu htjeli živjeti s ubojicom u sebi“.⁴³ Da bismo mogli odbiti poslušnost, a ne prikloniti se „manjem zlu“, trebamo misliti „u sebi, sa sobom razgovarati“: niti vrijednosti, niti moralna čvrstoća neće nas čuvati od skliznuća, već nutarnji razgovor sa sobom pomoću kojeg gradimo vlastitu moć rasuđivanja. Ta moć znači da mislimo samostalno, suglasno sa sobom, te kako je drugome „u njegovim cipelama“.⁴⁴ Nju posjeduje svatko, bez obzira na intelektualne sposobnosti, razinu školovanja ili društvenog statusa i osnova je **osobne odgovornosti** koja postoji pored **političke odgovornosti**. I dok je za prvu potrebna minimalna politička moć; za drugu je potrebna svijest o vlastitoj odgovornosti spram sebe i drugih.⁴⁵

Prigovarači savjesti su primjer osobe, pojedinca koji je svjestan svoje osobne odgovornosti. Odbijaju uzeti oružje i otići u rat, ne zato što ih nije briga nego jer su visoko odgovorni prema životu drugih⁴⁶. Primjer nenasilnih akcija, koje Arendt naziva „efikasnim oružjem našeg stoljeća“⁴⁷ su grupe koje pružaju nenasilan otpor blokadama poput pokreta XR.

42 Hahn, 2020:274.

43 Video „Was heisst persoenliche Verantwortung unter einer Diktatur – Lesung von Texten von Hannah Arendt“ <https://www.youtube.com/watch?v=rhS2zjqJcQw> (1.11.2021.)

44 Gesine Schwan, „Die Macht der Gemeinsamkeit“, u: *Aus Politik und Zeitgeschichte* 39/2006:4.

45 Video H. Arendt“ <https://www.youtube.com/watch?v=rhS2zjqJcQw> (1.11.2021.)

46 Razvoj svijesti koju izražava prigovor savjesti može se pratiti i u učenjima religijskih sustava. Tako katolički nauk, premda još ustrajava na konceptu pravednog rata, mijenja svoj stav o ratu (usp. proratničke propovijedi za vrijeme Prvog svjetskog rata kao i crkvene dokumente) u učenja II Vatikanskog koncila. Nadalje, danas podržava prigovor savjesti, a globalno se razvija pokret katolika za nenasilje čiji utjecaj je vidljiv u mirovnim porukama aktualnog pape Franje (www.cnvi.org).

47 Video H. Arendt“ <https://www.youtube.com/watch?v=rhS2zjqJcQw> (1.11.2021.)

Blokade prometnica kao i štrajkovi imaju smisla ako smetaju te predstavljaju faktor koji ometa redovan mir građana. Ometanje, neslaganje ne predstavlja nasilje nego je sukob između onih koji traže promjene i onih koji su adresa na koju su ovi zahtjevi upućeni. Oni zadržavaju svoj nenasilni karakter ako:

- Čuvaju odnos poštovanja prema protivnicima i održavaju koliko je moguće dijalog/komunikaciju s njima, ali i s onima koji su tom akcijom zakinuti (npr. sudionici u prometu, ako je riječ o štrajku koji blokira promet i slično).
- Svoj zahtjev jasno obrazlažu i predočuju vrijednost za koju se zalažu. Prepoznaju medije kao svoje saveznike u senzibiliziranju javnosti za problem koji svojom akcijom čine vidljivim.
- Cilj koji imaju je uključujući za sve članove društva, pravednost pripada svima, ne samo dijelu društva. Nenasilna sredstva su u skladu s tim ciljem.
- Nemaju izravni cilj nanijeti štetu poslodavcu (štrajk) ili trećoj strani (onima koji se voze prometnicama) nego uspostavu pravednijih odnosa u društvu
- Nenasilna akcija u smislu građanske neposlušnosti povlači za sobom kaznu zbog prekršaja zakona. Taj prekršaj odvija se javno, ne tajno/gerilski i sudionici akcije spremni su snositi posljedice kršenja zakona.

Zbog svega navedenog nenasilne akcije njeguju duh miroljubivosti koji štiti sudionike/ce protesta od nasilja. Ako se i dogode nasilne provokacije, sudionici/e nenasilnih akcija nasilje podnose, ali ne vraćaju ni uvredama ni nasiljem. Jasno izražavaju poštovanje prema protivniku. „Nenasilje isključuje principijelno i apsolutno nasilje protiv čovjeka, bilo u smislu ranjavanja ili ubijanja“, no što se tiče stvari, imovine, nastoji se ne oštetiti ih. Ipak, ima akcija u kojima se protest izražava trganjem, cijepanjem, bojanjem, dakle nekim oblicima oštećenja stvari. Takva nenasilna akcija polazi od toga da „zaštita imovine/vlasništva ne sprečava borbu za ljudskije društvo“.⁴⁸ Ipak, uništavanje imovine nije redovit oblik nenasilne akcije jer on u sebi nosi nasilni potencijal koji se može oteti kontroli. U svakom slučaju, nenasilna akcija ne dopušta da se napusti načelo „nema nasilja prema ljudima“.⁴⁹

Politika i moć *versus* nasilje

Prema mišljenju Arendt vezivna nit politike i moći je djelovanje.⁵⁰ Politiku čini zajedničko djelovanje. **Djelovanje je svaki put u zajednici; ono je srž političke aktivnosti** gdje spada i razgovor. „Razgovaranje jednih s drugima ujedinjuje građane u jedan *polis*“, smatra ova njemačka filozofkinja.⁵¹

48 Gugel, Günther ((1996). *Wir werden nicht weichen*, Tübingen, Verein für Friedenspädagogik. S. 21. Hrvatski prijevod: Deset obilježja građanske neposlušnosti. Dostupno na: <https://www.rand.hr/edukacija-za-nenasilno-djelovanje/37-deset-obiljezja-nenasilne-gradanske-neposlusnosti>

49 Gugel, Günther ((1996). *Wir werden nicht weichen*, Tübingen, Verein für Friedenspädagogik. S. 203.

50 Ulrich Hahn se nadovezuje na ovaj koncept i napominje kako nenasilno djelovanje znači paziti na ispravno djelovanje. Nije uspjeh primaran nego ispravno djelovanje. Za nenasilno djelovanje „put definiira cilj“, što znači da ispravnost (*Rechtmässigkeit*) u djelovanju te kako koristimo sredstva koja su nam na raspolaganju, imaju prednost pred upotrebljivosti, koristi (*Zweckmässigkeit*).

51 Hannah Arendt, *Was ist Politik?* Muenchen, Zuerich, Piper 1993:10sl. Isto u: Gesine Schwan, „Die Macht der Gemeinsamkeit“, u *Aus Politik und Zeitgeschichte* 39/2006:4.

Nenasilno djelovanje se temelji na osobnoj odgovornosti i osobnoj promjeni. Nenasilje počinje s osobom, a očituje se u moći suradnje. O toj moći piše Hannah Arendt. Politike nenasilja posjeduju moć, ali ne onako kako obično smatramo da se moć pojedinca sastoji u tome da može svoju volju nametnuti drugima. Moć o kojoj govorimo ovdje je ta koja nastaje ne kao nametanje volje drugima (to je zapravo nasilje), već kao snaga „ljudi kada se okupe i organiziraju za određeni cilj“.⁵² Za nenasilne politike cilj je određen kriterijima nenasilnog djelovanja. Ona nestaje ako je cilj postignut ili izgubljen; moć ne garantira ni sigurnost ni stabilnost ni materijalno bogatstvo. Stvarna moć je u pokretanju stvari zajedno i pripada zajednici, a ne pojedincu, vodi. Tako shvaćena moć ima smisla i vezivno je tkivo politike koju smatramo nenasilnom. Od lokalne zajednice pa nadalje, valja raditi na okvirima koji će jačati politike nenasilja kao realizacije moći zajedništva u cijelom društvu.

Društvo koje uspije postići zajedništvo u djelovanju, ima u sebi moć. Obrnuto, društvo u kojem dominiraju nepravde i laž je nemoćno društvo i ta njegova nesposobnost, a ne neprijatelj izvana, su njegova najveća prijetnja i ugroza.

Politike nenasilja brinu za društvenu povezanost odnosno njezinu kvalitetu uzajamnosti kao potencijal zajednice za međusobnim uvažavanjem, solidarnosti, uključivosti, jednakosti i suradnju. Uzajamnost (međusobna povezanost) je temeljno društveno pravilo koje nenasilje povezuje s onim što Kevin Clements naziva **politikom suosjećanja**. Ona skreće pažnju, fokusira se i daje prednost predvidivim društvenim odnosima. Autor smatra da su, iako stavljeni ispod radara politike, mnogo važniji od „nametnutog“ političkog poretka. Ističe da je norma uzajamnosti (međusobna povezanost) ta koja većinu zajednica i društava drži na okupu kroz vrijeme. Bez toga bi države morale gotovo u potpunosti ovisiti o svom monopolu sile. Uzajamnost (međusobna povezanost) je ljepilo za milijune društvenih razmjena koje se svakodnevno odvijaju, od kojih većina nema nikakve veze s područjem politike. Uzajamnost (međusobna povezanost) generira altruizam među srodnim i nesrodnim grupama; ograničava sebičnost i izaziva slobodnjake i one koji dominiraju nad drugima; stvara sociološku i socijalno-psihološku osnovu za jednakost, integraciju i sklad te može pružiti kritički okvir za politiku otpora prema autoritarnoj moći (poretku).

Mirovni timovi koji su bili podrška građanima u procesu mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja (1996.-1998.) i obnovi ratom razorenih multietničkih zajednica, izradili su svoju definiciju zajednice: zajednica je mjesto na kojemu zajednička nada i budućnost ovise o ljudskoj **povezanosti i povjerenju** – povezanosti između svih građana i građanki, mladih i starih, ljudi s posebnim utjecajem i posebnim odgovornostima, ženskih grupa, manjina, škola, vjerskih zajednica, institucija, poslovnog sektora i uprave.

Na tragu toga je ideja o politikama nenasilja o kojoj govorimo i ovdje. Politike nenasilja brinu o stvaranju i održavanju društvene povezanosti. Pretaču ih u socijalne politike, brigu o osjetljivim grupama, politiku obrazovanja, kvalitetu zdravstvene zaštite i dostupnosti sporta. Njihov se učinak procjenjuje stupnjem zadovoljstva građana.

52 Schwan, 2006:7.

Razlikovati nenasilje od puke pristojnosti/bontona

Dok pišemo ovu knjigu, pratimo političke događaje u Hrvatskoj i Europi. Svjesne smo da se zalažemo za nenasilne politike u kontekstu političke arene u kojoj je atmosfera visoko kontaminirana nasiljem. Ne mislimo da su sve političke stranke u svim svojim dijelovima korumpirane. No smatramo da se zagađenosti nasiljem sve teže mogu oduprijeti (bilo da se radi o tradicionalnim političkim partijama ili o sudionicima izabrane vlasti). S jedne strane, politički doprinos stranaka često je u sjeni nagomilanih i neriješenih sukoba, borbe za održanje vlasti zadobivanjem povjerenja većine, koruptivnih afera. S druge strane, svjedoci smo koncentracije strukturalnog nasilja na različitim razinama (npr. prema izbjeglicama), nesposobnosti da ključni akteri političke scene preuzmu odgovornost za krivnju ili pogrešku u svom djelovanju, korupciju i kriminal, zagađenja političkog diskursa seksizmima u istupima na javnim medijima.

Na te i druge primjere nasilja izostaju nenasilni odgovori vodećih političara. Kao građani i građanke (često) nam se čini da u govoru odgovornih (izabranih) političara nešto ne „štima“. Njihov govor slični na miroljubivost, ali zapravo je samo pristojnost. Jedan naslov djela o nenasilnoj komunikaciji kaže „ne budite samo ljubazni, budite istinoljubivi“⁵³. (Za nenasilno djelovanje nije dovoljno u javnosti prikazati *gard* mirnoga ili pristojnoga. Potrebno je više: ne skrivati informacije, obvezati se istini, ne zaobilaziti neugodne sadržaje. Nenasilne politike ne posežu za ironijom ni vrijeđanjem protivnika kada „zagusti“. Mirnoća koja slični na miroljubivost, ali to nije, brzo se raskrinkava kao retorika bez sadržaja⁵⁴ i ne vodi nenasilnom rezultatu.

Sažimamo ovdje dva ključna Gandhijeva pojma koja su vrlo kompleksna, svjesne da postoje elementi kod oba koja izostavljamo. Ipak, za potrebe ove *Čitanke* ističemo da se:

- **Satyagraha temelji na otvorenosti uma** koja omogućava uvid ne samo u pristranost misli/želja drugog već i vlastita pristranost
- **Duragraha pak suprotno tome**, tvrdoglavo ustrajava na stavu koji smatra istinom. Njene glavne karakteristike su fanatizam i cinizam

Nenasilno djelovanje Gandhi naziva *satyagraha*: to je djelovanje koje proizlazi iz stava radikalnog poštovanja prema svemu živome (iz *ahimsa*). *Satyagraha* je složenica skovana tijekom nenasilne borbe za nezavisnost Indije i doslovno znači „čvrsto se držati spoznate istine“⁵⁵ i odnosi se na djelovanje na temelju spoznate istine. Pojam *duragraha* kao suprotan prvom, Gandhi koristi da bi razlikovao nenasilno djelovanje od prijetvornosti ili djelovanja koje nalikuje ali nije ni nenasilno ni mirotvorno. Radi se o dvjema radikalno različitim praksama: *satyagraha*, za razliku od *duragrahe*, nikada ne zaboravlja ljudskost protivnika. **Nenasilnim djelovanjem tražimo rješenje za obje strane, ne namećemo vlastito rješenje. Stvarno rješenje je transformacija odnosa, a ne pobjeda jedne strane nad drugom.** Radije će se težiti urazumljivanju

53 Thoms D'Ansembourg (2001), *Cessez d'etre gentil soyez vrai!* Montreal: Les editions de l'homme.

54 Fraze koje ukazuju na takvu retoriku su npr. „građani imaju pravo na protest/izraz svog neslaganja“, a da se pri tome njihovi zahtjevi zapravo i ne razmatraju kao ozbiljna politička tema.

55 Raffai, 2016.

nego neprijateljstvu, radije podržavanju nego otuđenju i ljutnji.⁵⁶ Zbog toga ćemo prepoznati *satyagrahu* u političkim akcijama koje se trude jačati međuljudske odnose i međuljudsko razumijevanje kroz podršku oponentima. I *duragraha* teži pomirenju razlika, no *satyagraha* se pita o istinitosti sadržaja,⁵⁷ a ne samo o postizanju mira pod svaku cijenu, pritiscima koji stvaraju prednost za postizanje sporazuma ili kompromisa.⁵⁸

Razlikovati nenasilni građanski otpor od populističkih intervencija

Populizam postaje jedna od centralnih političkih tema 21. stoljeća; on je (prema lat. *populus*: narod) opći naziv za pokrete i ideologije koji kao osnovu za svoje djelovanje imaju „narod“. Populisti se zalažu za tradicionalne vrijednosti, skeptični su prema demokraciji i mobiliziraju najšire slojeve društva za različite i često antidemokratske, nacionalističke ili rasističke politike⁵⁹. Nenasilne politike suprotstavljaju se ovakvim politikama i razlikuju odbijanje poslušnosti u nenasilnim akcijama od populističkih intervencija.⁶⁰

Ova definicija dostupna u Hrvatskoj enciklopediji odgovara više **definiciji radikalnog desnog ili desničarskog autoritarnog populizma** koji je povezan s određenom vrstom politike identiteta koja proizlazi i jača autokratske, ksenofobične i fašističke pokrete koje karakteriziraju nostalgija i nacionalizam. Na lijevom spektru, populizam je protuotrov liberalnoj demokraciji, zbog nametanja ekonomskog okvira i kulturne vrijednosti „narodu“ bez narodnih konzultacija. Primjeri su pokreti u Latinskoj Americi koji se suprotstavljaju ekonomskim i političkim elitama. Oni su, međutim, pridonijeli revalorizirajućoj ulozi za krhke ili odumrle demokracije zagovarajući uključivanje siromašnih, marginaliziranih i stigmatiziranih.

Ono što je i jednom i drugom zajedničko, jest njihovo **pozivanje na „narod“ i osuda elita**. Istraživači poput Jan Werner Müllera⁶¹ ističu da populizam stvara ideologiju **koja dijeli društvo u dva antagonistička tabora, na „čiste ljude“ i „pokvarene elite“**, inzistira na legitimitetu homogenog „naroda“, a delegitimira druge skupine. Ovo privilegiranje je štetno za demokratski pluralizam. Postaje još otrovnije kada se ti drugi glasovi ocrnjuju kao „neprijatelji“ i „nasilnici“ ili

56 Martin Bauschke, „Gandhis Satyagraha Strategie“ u: *Engagierte Spiritualität, Friedensverantwortung asiatische religiöser Aktoere*, Stuttgart, ifa, 2017:123.-125. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-55656-7>

57 Martin Bauschke, „Gandhis Satyagraha Strategie“ u: *Engagierte Spiritualität, Friedensverantwortung asiatische religiöser Aktoere*, Stuttgart, ifa, 2017:123.-125. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-55656-7>

58 Vidi: J. V. Bondurant, „Satyagraha Versus Duragraha: The Limits of Symbolic Violence“. Dostupno na: https://www.mkgandhi.org/g_relevance/chap05.htm (10.11.2021.)

59 Vidjeti: Populizam. U: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49512> (18. 11. 2021.)

60 Kriterije građanske neposlušnosti je razradio J. Habermas krajem prošlog stoljeća za potrebe antiratnog pokreta u Njemačkoj: „Građanski neposluš je moralno obrazložen protest kojemu ne smiju u temelju biti samo privatna vjerska uvjerenja ili vlastiti interesi; to je javni čin koji se u pravilu najavljuje (...), uključuje namjernu povredu pojedinih pravnih normi, a ne nagrizna poslušnost pram pravnog reda u cijelosti; traži spremnost nositi posljedice kršenja normi/pravila (...) i pretpostavlja ograničenje uporabe nenasilnih sredstava protesta.“ J. Habermas, u: Julia S. Wessel, „Zivilier Ungehorsam: Demokratien als riskante Ordnungen“. Dostupno na: <https://www.tolerantes-sachsen.de/zivilier-ungehorsam-demokratien-als-riskante-ordnungen/> (1.11.2021.).

61 Müller, Jan-Werner (2017), *Što je populizam?*. Zagreb: TIM press d.o.o.

Populizam je često orijentiran uskopolički i ne vodi brigu o manjinama. Nenasilje uključuje manjine i njihov glas ističe kao jednakovrijedan s većinskim

odbacuju kao „lažne vijesti“. Autori smatraju da populizam nije prava ideologija (kao, npr. fašizam, liberalizam, socijalizam) jer nema definiran skup normativnih ideja o prirodi čovjeka i društva kao i o načinu organizacije te svrsi društva.⁶² Pojednostavljeno – ne daje pogled na to kakav je svijet i kakav bi trebao biti. Zato se može i obično koristiti unutar, možda i oprečnih, ideologija. Najlakše ga je definirati po onom što populizam nije – **populizam nije elitizam i nije pluralizam**.

Međutim, u ovoj knjizi dat ćemo samo osnovne orijentire za temu koja, po našem mišljenju, traži temeljito se njome pozabaviti jer postaje svakodnevnim izazovom i političarima i državnim tijelima (policiji i sudovima) i građanskim inicijativama i građanima kao i teoretičarima iz područja društvenih i političkih znanosti. To je **tema nenasilnih politika i desnog radikalnog populizma** jer je u zadnja dva desetljeća posebice desni populizam u porastu, i to u zemljama zapadne, liberalne demokracije. Populizam vodi društvo prema kreiranju dvaju antagonističkih tabora, on je prijetnja eskalacije direktnog i strukturalnog nasilja. Desni populizam isključuje pa čak i antagonizira različite druge (po etničkoj, rasnoj, spolnoj, klasnoj pripadnosti), a daje legitimitet homogeniziranom „narodu“ što dokida temelj demokratskog uređenja – pluralizam. Opasnost desnog populizma vidimo i u tome što on preuzima metode nenasilnog protesta, ali ne i vrijednosti/stavove nenasilja i miroljubivog suživota različitih. Lako se može u javnosti činiti kao da je nenasilan protest.

Nenasilne politike kao temeljnu vrijednost društva prepoznaju pluralizam. Razne društvene grupe otvaraju sukobe u društvu, nenasilne politike nude nenasilnu transformaciju sukoba, a ne antagoniziranje zajednice/društva. Stoga postavljamo dva pitanja:

Prvo: Kako prepoznati karakter građanske intervencije?

Već osamdesetih godina prošlog stoljeća, tijekom antiratnih prosvjeda, njemački filozof Jürgen Habermas izdvojio je više kriterija prema kojima prepoznavamo građanski neposluh. Oni nam mogu biti od pomoći u razlikovanju građanske neposlušnosti kao oblika politika nenasilja od populističkog „nagrivanja“ demokratskih struktura:

- **Građanski neposluh se orijentira prema univerzalnim moralnim načelima** i ne vodi se pojedinačnim moralnim vrijednostima ni religijskim učenjima nego se prigovarači pozivaju na zajedničke predodžbe o pravednosti, na zalaganje za opću pravednost.
- **Građanski neposluh brine o manjinama**, on je često borba za prava manjina, a ne za prednost vladajućih klasa ili dobit u skladu s interesima većine u društvu.
- **Građanski neposluh obavljaju grupe koje priznaju pravni sustav**. On uključuje priznanje pravnih posljedica kršenja pravila.⁶³ Sudionici

62 Müller, 2017:18.

63 Habermas smatra da tako i treba ostati, u *lebdenju* između legitimiteta i legaliteta: prema, Carina Pape, „Die neue Sichtbarkeit – Ziviler Ungehorsam zweiter Stufe. Dostupno na: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/58886/ssoar-peripheriepoek-2017-3-pape-Die_neue_Sichtbarkeit_ziviler_Ungehorsam.pdf?sequence=1&isAllowed=y&lnkname=ssoar-peripheriepoek-2017-3-pape-Die_neue_Sichtbarkeit_ziviler_Ungehorsam.pdf str. 452. (1.11.2021.)

građanskih akcija su svjesni da krše postojeće propise i spremni su podnijeti kaznu.

- **Građanski neposluh nije zakonom propisan, on je ustavom garantiran**, to znači legitiman je i priznaje legalitet demokratskog uređenja.
- **Građanski neposluh prakticira nenasilje** u provođenju građanske neposlušnosti. John Morreall u *The Justifiability of Violent Civil Disobedience* navodi upravo nenasilje kao jednu od najčešćih karakteristika opravdanog građanskog neposluha. Morreall smatra da unutar diskursa o građanskom neposluhu postoje dvije struje – jedna grupa zagovaratelja smatra da neki čin mora biti nenasilan da bi se uopće smatrao građanskim neposluhom, dok druga skupina zagovaratelja otvara mogućnost nasilnog građanskog neposluha. Prema stavu posljednjih, nenasilan čin građanskog neposluha jest opravdan, dok nasilan čin građanskog neposluha nije. U konceptu politika nenasilja prihvatljiv je upravo taj način gledanja na građanski neposluh.

Jedan primjer građanskog neposluha je akcija kapetanice Carole Rackete koja je odbila naredbu obalne straže i pristala s brodom krcatim izbjeglicama uz talijansku obalu: njena akcija zadovoljava sva četiri navedena kriterija. S druge strane, primjeri populistički motiviranih protesta su suprotstavljanja stanovnika nekog mjesta da se u njihovom mjestu ili u njihovoj blizini izgradi izbjeglički kamp, ili da se u njihovom susjedstvu usele Romi. Populistički motiv ne prepoznavamo u lokalnom karakteru tih sukoba nego u tome da takvi protesti ne zadovoljavaju tri od četiri kriterija građanskog neposluha⁶⁴ jer se: a) pozivaju na vlastito pojedinačno uvjerenje, a ne na univerzalne moralne vrijednosti, kao što je pravo drugih da imaju krov nad glavom ili da žive slobodno gdje odaberu, b) ne osvrću se na potrebe manjina i ranjivih skupina i c) ne priznaju legalitet demokratskog sustava.⁶⁵

Nenasilna akcija je uključiva – prema oponentima prilazi kao prema potencijalnim suradnicima, vidi ih i kao cilj da joj budu dio rješenja pri tome poštujući njihov ljudski integritet. Transparentna je u objavi organizatora, medije vidi kao svoje saveznike, a ne kao neprijatelje. Odnos nepovjerenja, odbijanje komunikacije ili čak sklonost nasilju prema medijima ili drugim skupinama je karakteristika po kojoj možemo prepoznati populističke proteste.

Drugo pitanje: Kako se suprotstaviti populizmu?

Važno je elemente skretanja u populizam prepoznavati i u vlastitim akcijama građanskog neposluha i potom ih prevenirati, odnosno otklanjati. Također, bitno je prepoznati i ne podržati takve intervencije, iako se možemo složiti s nekim neposrednim zahtjevom. I konačno, odgovara se organiziranjem protuprosvjeda – nenasilnim građanskim neposluhom protiv populističkih zahtjeva.

64 O ovom događaju iz 2019.: Tportal, <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/trgovci-ljudima-ili-humanitarc-i-ko-je-kapetanica-koja-se-suprotstavila-salviniju-i-za-koga-zapravo-radi-foto-20190704/print>, N1 info: <https://hr.n1info.com/svijet/a415583-kapetanica-carola-rackete-premjestena-na-tajnu-lokaciju-zbog-prijetnji/>

65 Huyen Vu, Michael Nattke „Gegen die Vernehmung zivilen Ungehorsams von rechts – eine ideengeschichtliche Verteidigung“, dostupno na <https://www.tolerantes-sachsen.de/gegen-die-vernehmung-zivilen-ungehorsams-von-rechts-eine-ideengeschichtliche-verteidigung/> (1.11.2021.)

Nakon Trumpove izborne pobjede, demonstracije su privukle od nekoliko tisuća do na milijune prosvjednika i organizirane su diljem SAD-a. Autorica opisuje tri obrasca tih ⁶⁶ prosvjeda:

1. nenasilne demonstracije
2. bojkot i nesuradnja
3. kampanje koje pozivaju na opoziv populističkih osoba i jačanje parlamentarnog lobiranja.

No čini se, barem prema trendu jačanja desnog populizma, da je potrebno tražiti nove strategije koje će biti učinkovite na ključnim mjestima, odnosno takve koje će pomoći u nadilaženju bipolarnog društvenog antagoniziranja i pridonose očuvanju pluralizma.

Sombatpoonsiri ističe da bi se građanski pokret otpora trebao angažirati na dva fronta borbe. Prvi je ekonomska nejednakost koju karakterizira neoliberalni poredak protiv kojeg desničarski populisti tvrde da brane „narod“. Druga fronta podrazumijeva kulturnu rekonstrukciju pojma „naroda“ kao odgovor na kulturnu anksioznost koja je dala temelj populističkim nativističkim diskursima. Nenasilne politike tu imaju, doista, što promišljati i na što se osloniti – kako, prije svega i usprkos isključivosti druge strane, očuvati nenasilan, uključiv, uvažavajući i za dijalog otvoren stav prema pripadnicima populističkih pokreta; kako tražiti zajedničko tlo; kako ne raditi kontraproduktivno i napadati vođe; kako dekonstruirati bipolarno antagoniziranje i skretati prema uključivim, suradničkim odnosima i slično.

Rizik javnosti

Politike nenasilja su javne: javnost je suštinski važna za političko djelovanje i instrument je očuvanja pravednosti: „jer objavljivanjem, nepravde i privilegiranja postaju očima vidljivim“, ⁶⁷ dok je za nasilje „karakteristično da se skriva i povlači iz prostora javnosti“. ⁶⁸

Rizik javnosti⁶⁹ u ovom slučaju znači „da ne možemo pobijediti u humanosti ako ostajemo u samoći“ te da je potrebno „izložiti se svjetlu javnosti i to kao osoba“ kako bi se nenasilno djelovalo i polučila promjena.⁷⁰ U tom smislu, rizik javnosti znači da u svakom djelovanju (što uključuje i govor) pojedinac kao osoba dolazi do izražaja na intenzivan način. Djelujući nešto započinjemo, pridonosimo, dodajemo mreži odnosa svoju nit, ali ne možemo znati kamo to konačno vodi.⁷¹ Treba se usuditi. Rizik javnosti znači da nitko ne zna kamo će ga javno djelovanje odvesti, te da je taj rizik moguć samo ako imamo povjerenje u ljude, to „teško do kraja shvatljivo temeljno povjerenje u ljudskost svih ljudi“. ⁷²

66 Sombatpoonsiri, Janjira (2018). „Rethinking Civil Resistance in the Face of Rightwing Populism“ *Journal of Peacebuilding & Development*, vol. 13, 3 S. 7-22, prvi put izdano u lipnju 3, 2019.

67 Schwan, 2006:4.

68 Schwan, 2006:4.

69 Arendt preuzima ovu sintagmu od svog učitelja, filozofa Karla Jaspersa. Vidjeti na <https://www.youtube.com/watch?v=aAEZ4L95n48> (18.11.2021.)

70 Isti izvor.

71 Hannah Arendt, koju u ovom odlomku koristimo kao izvor, stoga zaključuje da „smo svi upućeni na to da kažemo: Gospodine, oprostimo im jer ne znaju što čine“ <https://www.youtube.com/watch?v=aAEZ4L95n48> (18.11.2021.)

72 Isti izvor.

Politike nenasilja – primjeri dobre prakse

*Mi nismo imuni na viruse mržnje, straha ili na neke druge.
Nikada i nismo bili.
No možemo postati nacija koja nanovo otkriva lijek.*

Jacinda Ardern, 2019.

Gotovo svi sudionici/e našeg mini istraživanja su svjesni snažne i globalne međuovisnosti pojedinaca i zajednica. Oni ističu da smo „povezani u jednom ekosustavu za koji trebamo preuzeti odgovornost, u kojem trebamo djelovati imajući u vidu održivi razvoj te ostvarenje kvalitete života i opće dobrobiti“. ⁷³

Također, oni ističu važnost aktivnosti koje podržavaju održivi razvoj kao što su **zeleno gospodarstvo i volonterizam koji čine vidljivima vrijednosti zajedništva, povezivanja, brige o općem dobru**. Lokalne politike oni prepoznaju kao mjesta koja su važna za ostvarenje tih vrijednosti i aktivnosti. U lokalnim zajednicama će članovi zajednice brže doživjeti dobrobit od energetske tranzicije i prepoznati kreativne načine kojima se proizvodnja ekološki formatira. Pri tom je važno staviti naglasak na edukaciju građana, od vrtića do fakulteta, o brizi kao temeljnoj društvenoj vrednoti, te na osiguranje protoka točnih informacija o ovim temama, tim više što živimo u vremenu koje je kontaminirano lažnim vijestima.

Pandemija COVID-19: poziv na politiku brige

Nenasilje u ekološkom ključu zahtijeva dubinsku promjenu ne samo svijesti nego i načina na koji privređujemo, dakle radikalno drugačije ekonomije. Bivša ministrica za zaštitu okoliša i prirode Mirela Holy s pravom upozorava da je za preobrazbu u svim područjima politike, što obuhvaća pojam zelene politike, ključna upravo promjena na području ekonomije.

73 Istraživanje UPN „Politike nenasilja i lokalni izbori 2021“ – ovdje, strana 33.

Nenasilje je etos i društvenog i osobnog djelovanja

Nenasilje kao dio zelenih politika poziva na promjenu paradigme gospodarenja u smjeru drugačijeg načina korištenja izvora energije, proizvodnje, zbrinjavanja i uklanjanja otpada koji proizvodimo

U publikaciji „Instrumenti zelene tranzicije“ predstavlja neke od takvih zelenih ekonomija poput cirkularne, bioekonomije ili kreativne ekonomije⁷⁴ uključujući recikliranje otpada, minimaliziranje iscrpljivanja resursa, korištenje čistih tehnologija (cirkularna ekonomija), proizvodnju obnovljivih resursa, proizvodnju na temelju bioenergije (bioekonomija).

U ovom odlomku nećemo se baviti tehnološkim znanjima o obnovljivim ekonomijama nego stavljamo naglasak na svijest o nenasilnom pristupu ekonomiji i ekologiji. Smatramo da upravo tako doprinosimo održivom razvoju, zapravo opstanku Planete i čovječanstva.

Nenasilni pristup ekonomiji govori o drugačijoj i pravednijoj raspodjeli resursa, te o dokidanju „majke svih nasilja“⁷⁵ koja je temelj strukturalnog nasilja, a to je nepravedna raspodjela resursa koje imamo na Zemlji. Nenasilje traži politiku brige, oslobođenje od nasilja traži globalni pogled na cijeli svijet i nejednakosti koje u njemu postoje. Politike nenasilja suočavaju se s posljedicama kolonijalizma, s izrabljivanjima i tvrdokornosti imperijalizma, koji traži načine da pod svaku cijenu opstane.⁷⁶

Pravedan mir kao odgovor na strukturalno i kulturno nasilje

Prekratko bismo ciljali kada bismo se u nenasilnim politikama ograničili samo na borbu protiv direktnog nasilja. U političkom djelovanju put politika nenasilja neizbježno vodi do susreta sa strukturalnim nasiljem.

Strukturalno nasilje je pojam koji dugujemo norveškom teoretičaru mira Johanu Galtungu. Osnovna razlika između direktnog i strukturalnog nasilja je u tome što se strukturalno nasilje ne veže uz provoditelja nasilja – ono nema direktnog počinitelja. Galtung definira strukturalno nasilje kao ono koje je „ugrađeno u društvenoj organizaciji, u društvenoj strukturi“ za razliku od „nasilja koje se primjenjuje voljno od strane jednog subjekta protiv drugog subjekta“.⁷⁷ Ako je strukturalno nasilje društvena nepravda, nenasilne politike kao borba protiv strukturalnog nasilja su borba za što više pravednosti u društvu. Odgovor na strukturalno nasilje, prema Galtungovom mišljenju, je društvena pravednost, odnosno pozitivan mir.

U plemenitoj borbi za društvenu pravednost treba dokidati **kulturno nasilje**.⁷⁸ Kulturno nasilje predstavlja aspekte kulture, simbolične sfere našeg svijeta, ideologija, teologija i filozofija, uvjerenja i predaja koji podržavaju direktno i strukturalno nasilje time što ih opravdavaju ili legitimiraju. Upravo zahvaljujući

74 Detaljnije u publikaciji Mirela Holy, „Instrumenti zelene tranzicije“, Zagreb, Friedrich Ebert Stiftung 2020. www.fes.hr

75 Naziv „majka svih nasilja“ koristi brazilski biskup Helder Camara koji je među prvima detektirao problem institucionalnog nasilja. Danas je uvriježen naziv strukturalno nasilje koji je promovirao norveški mirovni teoretičar Johan Galtung. Usp. Johan Galtung, *Strukturelle Gewalt – Beitrage zur Friedens- undKonfliktforschung*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Verlag 1975.

76 Vidjeti nedavno izašlo istraživanje o francuskom kolonijalizmu u Africi: Thomas Borel i suradnici, *L'Empire qui ne veut pas mourir*, Paris, Seuil 2021.

77 Johan Galtung, *Strukturelle Gewalt – Beitrage zur Friedens- undKonfliktforschung*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Verlag 1975:12.

78 Johan Galtung, „Kulturelle Gewalt“ (1998). U: *Frieden mit friedlichen Mitteln. Friedens- und Konfliktforschung*, vol 4. VS Verlag für Sozialwissenschaften. https://doi.org/10.1007/978-3-322-95822-8_17 (2.11.2021.)

kulturnom nasilju strukturalno nasilje je dugovječno, a direktno nasilje se ne može lako iskorijeniti. Kulturno nasilje služi tome da direktno i strukturalno nasilje djeluju zakonito ili se barem ne doživljavaju kao nepravda.⁷⁹ Nenasilne politike su političko djelovanje koje se suprotstavlja ne samo direktnom nasilju nego prepoznaju i suprotstavljaju se i strukturalnom i kulturnom nasilju. Jedino tako će postići svoj cilj, a to je društvena pravednost ili pozitivan mir.⁸⁰

Primjeri dobre prakse nenasilnih politika

O dobrobiti nenasilnih politika svjedoči istraživanje društvenih promjena i posljedica koje ostavljaju nasilne odnosno nenasilne intervencije u društvu **Erica Chenoweth** i **Marie J. Stephan** „Why Civil Resistance Works“ iz 2011.⁸¹ Autorice su analizirale 323 slučaja i to 105 nenasilnih i 218 nasilnih intervencija i kampanja, u razdoblju od 1900. do 2006. godine, koje su kao cilj imale društvenu promjenu.⁸² Njihova studija pokazuje da su nenasilne pobune višestruko uspješnije od nasilnih intervencija. Naime, nakon primjene nenasilja vjerojatnost uspostave demokratski strukturiranog društva u pet godina nakon završetka sukoba je 41%, dok nakon primjene oružanih odgovora samo 4%. Demokratizaciji društva doprinose čak i neuspjele nenasilne kampanje, što nije slučaj s oružanim borbama. Osim toga, vjerojatnost građanskog rata deset godina nakon sukoba je gotovo dvostruko manja (samo 28%) u odnosu na promjene koje se vode nenasilnim politikama, dok se nakon oružanih borbi u 43% primjera nasilje ponavlja. Ovi kao i drugi podaci iz studije jasno pokazuju koliko je mitologije u opće proširenom uvjerenju da je nasilni sukob/rat ponekad neizbježan da bismo kao društvo obranili svoju sigurnost. Studija pokazuje upravo suprotno: oružani sukobi puno manje doprinose i usporavaju razvoj demokratskog društva nakon sukoba.

Za kraj ove publikacije navest ćemo dva primjera (a ima ih puno više) koji pokazuju kako se može voditi nenasilna politika konkretno, već danas. Želimo pokazati da ima primjera dobre prakse i na razini vlasti na kojoj se danas čini da je vrlo teško uvezati osobne vrijednosti etičnosti i efikasnost političkog djelovanja. Ova dva primjera, koje smo izabrale, pokazuju da je to ipak moguće. Možemo ih gledati kao model kako se u sadašnji način demokratskog vođenja vlasti mogu unositi nenasilne tendencije. Zagovarimo li nenasilne politike, zalažemo se upravo za transformaciju postojećih demokratskih sustava. Postupnim unošenjem nenasilnih tendencija moguća je transformacija prema društvenim uređenjima koja su obilježena ili u kojima prevladavaju nenasilne politike.

Prvi primjer je novozelandska premijerka **Jacinda Ardern**.⁸³ Svjetski ugled Ardern je stekla nakon tragičnog masakra u džamiji u Christchurchu. Njeno

79 Sjetimo se samo borbe protiv nasilja nad ženama i obiteljskog nasilja. Izjave koje opravdavaju počinitelje su primjer kulturnog nasilja i mizoginije.

80 Prema Galtungovom stavu, pravedan mir obuhvaća ne samo mogućnost da se preživi, nego i slobodu, ekološku ravnotežu, očuvanje identiteta te zdravlje odnosno dobro osjećanje članova društvene zajednice.

81 Maria J. Stephan and Erica Chenoweth, „Why Civil Resistance Works Maria J. Stephan and Erica Chenoweth The Strategic Logic of Nonviolent Conflict“. *International Security*, Vol. 33, No. 1 (Summer 2008), pp. 7–44. Dostupno na: https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/IS3301pp007-044_Stephan_Chenoweth.pdf (22.10.2021.)

82 Stephan and Chenoweth (2008).

83 Vidjeti Večernji list: <https://www.vecernji.hr/vijesti/ova-zena-zaduzila-je-svijet-prava-je-lekcija-muskom-svijetu-politike-1459349> (22.10.2021.)

nepodijeljeno komuniciranje empatije prema žrtvama kao i politički odlučni potezi (postrojila je ubrzo nakon tog masakra zakone o oružju) utjecale su na izgradnju povjerenja u društvu na čemu joj zavide mnoge europske zemlje pogođene terorizmom. Njen diskurs je drugačiji, mirotvorni, i to u kontinuitetu njenog djelovanja od 2017. kada je izabrana za premijerku prvi put. Njena politika je snažno okrenuta i pitanjima klimatskih promjena kao i socijalnim problemima (stambena kriza, siromaštvo djece, socijalna nejednakost).⁸⁴ Kao državnica radi na sigurnosti zemlje kojom upravlja i njenom razvoju tako što se bavi upravo ovim pitanjima. Ona je konkretna, hrabro se suočava s poteškoćama, dijaloški je otvorena, transparentno predstavlja svoje ciljeve i rodno je osviještena.

Drugi primjer je švedska političarka **Margot Wallström**,⁸⁵ bivša potpredsjednica Europske komisije i bivša ministrica vanjskih poslova Švedske (od 2014. do 2019.). Ona se vodi politikom ustrajnih i hrabrih koraka, hrabrih poteza te feminističkom vanjskom politikom.⁸⁶ O politici ustrajnih hrabrih koraka svjedoče dokumentarni filmovi o ovoj važnoj političarki. Wallström je političarka kojoj možemo zahvaliti da je u međunarodno kazneno ratno pravo ugrađeno kazneno djelo silovanja kao ratni zločin. Posebno je taj zakon bio značajan za žene u BiH u ratu 90-ih. Paradigmatički je način na koji se izborila za promjenu zakona koji ovdje navodimo kao primjer dobre prakse nenasilnih politika: uvezala je svoj osobni angažman, založenost i svoje znanje, umijeće da se za svoj cilj izbori kroz zadane političke sustave. Što se tiče feminističke vanjske politike, sam koncept je provocirao njene kolege političare. Wallström jednom prilikom tumači da se radi „samo“ o tome, da vanjska politika kao jedno od svojih obaveznih provjera demokratičnosti društva ugradi pitanje „A gdje su žene tu?“⁸⁷ Nadodaje da je pojmom feministička vanjska politika provodila i razvijala politiku na tragu UN rezolucije 1325 prema kojoj je važno da u mirovnim pregovorima bude više žena za pregovaračkim stolom, smatrajući važnim da se pogled žena uključi u tumačenje vanjske politike. Vanjska politika treba pratiti kako političke odluke utječu na živote žena, s ciljem da rezultat politike bude na dobrobit svih članova društva.

Feministička vanjska politika je jedan od načina kako provoditi nenasilne politike: **nenasilne politike nisu neutralne**, one se zalažu za ranjive i deprivirane u zajednici/društvu.

To znači, kako kaže Ardem, biti na „pravoj strani povijesti“. Pristranost proizlazi iz procjene, iz uvjerenja da je samo putem angažmana/zauzetosti, a posebno angažmana za poboljšanje stanja onih koji su manje moćni, moguće graditi održivi mir. Za cijelo društvo, ne samo za ranjive skupine, važno je prihvatiti politike uključivosti jer cijelo društvo, a ne samo ranjive skupine, imaju korist od njih. Navedeno istraživanje kao i primjeri dobre prakse upravo potvrđuju prednost politika nenasilja za sve članove društva.

⁸⁴ Vidjeti Weforum: <https://www.weforum.org/agenda/2019/01/jacinda-ardern/> (22.10.2021.)

⁸⁵ Vidjeti video: Margot Wallström on Environment of Peace, <https://www.youtube.com/watch?v=gmK8hkiN5yY> (22.10.2021.)

⁸⁶ Vidjeti Internationale Politik: <https://internationalepolitik.de/de/feministische-aussenpolitik> (22.10.2021.) također kratki film The Feminister, <https://vimeo.com/ondemand/thefeminister2> (22.10.2021.)

⁸⁷ Jesper Bengtsson, „Die Welt, wie sie ihr gefällt. Margot Wallström war die treibende Kraft hinter Schwedens feministischer Außenpolitik. Wie geht es damit nach ihrem Rücktritt weiter?“ u: FES/IPG 12.9.2019, <https://www.ipg-journal.de/regionen/europa/artikel/die-welt-wie-sie-ih-gefällt-3719/> (22.10.2021.)

Šanse za nenasilno djelovanje oko globalnih problema

Gostoprimstvo donosi blagoslov.
Judeokršćanska mudrost

Puno je područja političkog djelovanja na kojima se može iskoristiti prilika za politike nenasilja, od socijalnih politika do borbe protiv nasilja nad ženama, od rada na dijalogu u podijeljenom društvu do pomirenja nakon rata, od aktivnije participacije građana u kreiranju lokalnih politika do pojednostavljenja birokratskih procedura na svim razinama društva. Ovdje ćemo reći samo nešto od dva goruća pitanja nenasilnih politika. To su pitanje politike prema izbjeglicama i nenasilnih politika na području klimatskih promjena.

Već smo ranije istakli lokalne zajednice kao privilegirana mjesta nenasilnih politika angažiranih građana i građanki. To ne znači da su problemi izbjeglica i klimatskih promjena pitanja koja su ograničena na lokalne zajednice i koja će one same riješiti. To znači da će inicijativa za rješavanje tih problema stizati od građana i građanki koji se aktiviraju umjesto da pasivno čekaju rješenja „odozgo“. Pitamo li se odakle možemo očekivati inicijativu za promjene, očekujemo puno više od osviještenog, hrabrog pojedinca, od organiziranih građana na temelju svoje građanske odgovornosti negoli od „institucija koje rade svoj posao“. Prepoznamo potencijal lokalne zajednice za razvoj nenasilnih politika i globalnih problema kao što je pitanje izbjeglica ili klimatskih promjena. Globalne nenasilne politike poticat će inicijative koje dolaze „odozdo“ i koje će se naslanjati ili nadovezati na pravna dostignuća. U pitanju angažmana za izbjeglice to je, npr. Ženevska konvencija koju sada nekažnjeno krše mnoge države. Ta dostignuća će oplemeniti nenasilnim kreativnim alternativama. Također, ne treba zaboraviti da su na Zapadu u drugoj polovici 20. stoljeća ekološke (male) grupe pokretale akcije za očuvanje okoliša i upozoravale na klimatske promjene. I danas je aktualno geslo tih lokalnih inicijativa da „mislimo globalno, a djelujemo lokalno“. Te iste inicijative, koje su u svojim počecima bivale omalovažavane, danas vide da njihove ciljeve preuzimaju mnoge globalne politike. Stoga smatramo da

će se teme izbjeglica i klimatskih promjena, koje ovdje ističemo kao primjere samo nekih područja za nenasilno djelovanje, trebati globalno rješavati, ali će se razvijati nenasilne politike transkontinentalno tek kada se ozbiljno shvati djelovanje „odozdo“, djelovanje građana i građanki počevši od osobnog angažmana i lokalnog političkog organiziranja i djelovanja.

Izbjeglice

Izbjeglički val u Europi zadnjih godina (intenzivnije od 2015.) je jasan pokazatelj da treba još puno raditi kako bismo postigli pravedan mir.

Izbjeglice na tlu Europe i njihovi pokušaji da stignu u njene bogatije zemlje, provokacija je za odluku primjene nasilnih ili nenasilnih politika. Dok prema nasilju vode opravdanja zatvaranja granica radi sigurnosti koju se stavlja iznad svih drugih vrijednosti (ljudska prava, međunarodni zakoni o azilu), zagovornici nenasilne politike radije će govoriti o pravednosti i solidarnosti. Aktualne politike, koje prihvaćaju i nasilje kao jednu od svojih opcija, brane se ideologijama sigurnosti, identiteta i obrane legalnosti ili zaštite od ilegalnosti; izbjegavaju diskusije o solidarnosti i pravednosti jer time dovode u pitanje svoje poimanje sigurnosti i identiteta koje je usko vezano uz koncept etnosa i državnih granica.

Nenasilne politike sigurnost vide dugoročno, kao onu koja integrira humanost i suprotstavlja se zatvaranju granica u Europi jer primjena nasilja na granicama povećava nesigurnost i time doprinosi eskalaciji nasilja u javnom prostoru.

Politike stoga doprinose nasilju kada tvrde da svojim čvrstim stavom štite građane, a ono što se događa je sve veća nesigurnost u društvu. U nenasilnim politikama izbjeglice su ljudi: nenajavljeni i nepredviđeni, njihov dolazak je novost s kojom se trebamo na kreativan način nositi.⁸⁸ Umjesto smišljanja kako da se obranimo od njih zidovima, trebamo naći nova rješenja za zbrinjavanje tih ljudi koji su tu, među nama, i tražiti trajna rješenja za probleme koji su ih doveli do naših granica. Načelo nenasilnog djelovanja „mi smo dio problema, zato možemo biti dio rješenja“ nam pomaže u koncipiranju i ostvarenju politika nenasilja, da probudimo u sebi volju da miroljubivo riješimo nove probleme, novim, nenasilnim načinima.

Ne čine okolnosti razliku između politika koje prihvaćaju i nasilno djelovanje i nenasilnih politika nego politička volja.⁸⁹ Ona usmjerava prema brizi za izbjeglice ili ograđivanju od migranata.⁹⁰ A volja je stvar slobodnog

88 Na samom početku izbjegličkog velikog vala, 2015. godine, papa Franjo je istakao ideju koju su prihvatili dijelom u Rimokatoličkoj Crkvi a koja je glasila da svaka župa neka udomi jednu izbjegličku obitelj. Ovo je samo jedan primjer kreativnog rješenja koje je moguće, ako postoji politička volja za nenasilnim rješenjem

89 Od početka izbjegličke krize u Europi postoje pojedinci i grupe, inicijative založeni za politiku ljudskosti prema izbjeglicama. Jedan od eksponiranijih je papa Franjo koji je svoj prvi izlazak iz Vatikana odredio na otok Lampeduza u posjet izbjeglicama. Taj politički smjer se nije ugasio ni danas. Na granici između Bjelorusije i Poljske (zima 2021.) gdje su stisnuti tisuće izbjeglica dolaze aktivisti civilnog društva i inicijative Isusovaca <https://fratellanzaumana.wordpress.com/2021/11/22/poljska-hod-za-izbjeglice-na-granici-nahriniti-i-odjenu-ti-one-koji-pate/> (15.11.2021.)

90 Samo korištenje pojmova ukazuje na skretanja političke volje: možemo pratiti genezu kulturnog nasilja prateći promjene termina, od izbjeglica koji su preimenovani u migrante, a migrantima se pripisuje sumnjiva motivacija. Vidjeti razgovor Branimira Pofuka s francusko-libanonskim piscem Aminom Maaloufom u Večernjem listu 13. 11.2021.: <https://www.pressreader.com/croatia/vecernji-list-hrvatska/20211113/282213719065837> (15.11.2021.)

izbora. Realni optimizam nenasilnih politika nije više tako daleka utopija. O tome svjedoče nebrojne inicijative nevladinih organizacija, pojedinaca i vjerskih udruga koje se nisu umorile do danas, usprkos (do sada manifestirane) nemoštosti službenih državnih politika, primjenjivati politike brige za izbjeglice, u javnosti zagovarati njihovo ljudsko dostojanstvo i njihova prava.⁹¹ O izbjeglicama kao našoj braći i sestrama govori i papa Franjo zastupajući stav brige Rimokatoličke Crkve kojoj je on vrhovni poglavar. S njim se slažu vrlo različiti pojedinci i grupe.⁹² Primjer je bivša njemačka kancelarka Angela Merkel koja nije zatvorila granice pred valom izbjeglica. Premda je bila suočena s vehementnim osporavanjem svoje nepopularne politike dobrodošlice, ustrajala je u svom naumu. Njena argumentacija je bila i osobna, smatrala je da Njemačka ne bi bila njena domovina, ako se u njoj ne bi humano postupalo s izbjeglicama. Danas se rezultati njene politike pokazuju itekako korisnim za ovu zemlju. Zagovaramo nenasilne politike jer smatramo razboritim upravo u vremenu zahtjevnih izbjegličkih valova ne odustajati nego se držati dosega zaštite ljudskih prava i međunarodnih sporazuma kao što je, npr. Ženevska konvencija.

Klimatske promjene

Mudrost nenasilnih politika (i kratkovidnost postojećih) prepoznamo i u ispravnom odgovoru na predvidiv razvoj događaja u budućnosti, vezano uz klimatske promjene.

Njih neće biti moguće brzo i dugoročno riješiti bez promišljene i dugoročne strategije koja počinje lokalno, od svakog pojedinca. Pred našim vratima neće biti samo ljudi koji traže utočište od rata ili minimalne uvjete za preživljavanje, već i oni kojima je uništeno mjesto života zbog klimatskih promjena, potresa i koji će tražiti novi životni prostor. Njih neće zaustaviti ni militarističke politike nasilja, ograda, prepreka ni spora i neučinkovita birokracija ili politički oportunitizam.

Možemo li već danas uvidjeti bezuspješnost nasilnih strategija?⁹³ Nije li traganje za rješenjem problema koji su izbjeglice dovele na naše granice mudrije i djelotvornije? Nije li osnaživanje ljudi za prihvata i suživot novih stanovnika puno mudrije i dugoročnije rješenje, puno izglednije jamstvo sigurnosti sviju nas? Nije li naša perspektiva i perspektiva naše djece vezana neraskidivo s brigom o jedinoj nam Zemlji? Jesu li odgoj za ekološku osjetljivost i održiv razvoj osposobljavanje za našu budućnost? Nenasilne strategije nude uštedu u vremenu, novcu, ali što je najvažnije, zaštitu života najranjivijih jednako kao i nas samih.

91 Vidjeti razgovor Branimira Pofuka s francusko-libanonskim piscem Aminom Maaloufom u Večernjem listu 13.11.2021.: <https://www.pressreader.com/croatia/vecernji-list-hrvatska/20211113/282213719065837> (15.11.2021.)

92 Papa Franjo, *Fratelli Tutti* – enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu, Zagreb, Kršćanska sadašnjost 2021.

93 Iskustvo Afganistana, kaotičnog povlačenja NATO trupa nakon dvadeset godina okupacije u što je utrošeno milijarde dolara trebali bi biti pouka da se takve militarističke politike radikalno dovedu u pitanje i zamijene miroljubivim politikama

Snaga nenasilnih politika je u tome da ne moraju žrtvovati humanost radi sigurnosti ni pravednost radi identiteta ni ljudska prava radi obrane granica od ilegalnosti

Mini istraživanje „Politike nenasilja i lokalni izbori 2021.“

Povezanost, sudjelovanje i dobrobit su prepoznati kao stupovi održivog razvoja: povezani smo u jednom ekosustavu za čiju održivost trebamo preuzeti odgovornost, u kojem trebamo nastaviti djelovati u smjeru održivog razvoja, te povećanja kvalitete života i opće dobrobiti. No, i pored toga što se nenasilje smatra osnovom brige za ljude i život općenito, ono se ne prepoznaje kao ostvarivo u realnosti: ovaj stav je povezan s percepcijom hrvatskog društva kao ono koje njeguje i potiče nasilje.

Mini istraživanje o *Politikama nenasilja i lokalnim izborima 2021.* smo proveli koncem ožujka–početkom travnja 2021. na uzorku od 95 ispitanika,⁹⁴ politički aktivnog tijela (predstavnicima lokalnih politika i civilnog društva) iz različitih mjesta diljem Hrvatske.⁹⁵ Cilj istraživanja je bio dobiti osnovne spoznaje o tome na koji način odabrani ispitanici u Zagrebu, Osijeku, Zadru i Rijeci, i drugim mjestima, razmišljaju o nenasilju i lokalnim politikama, uoči izbora koji su bili u znaku želje značajnog dijela glasačkoga tijela za promjenom u politici.

Istraživanje je bilo pripremljeno početkom 2021. pa je uzorak je bio ciljan i ograničen, imajući u vidu vrijeme koje smo imali na raspolaganju do početka kampanje (lipanj 2021.). Željeli smo se primarno fokusirati na predstavnike lokalnih samouprava (gradova i županija) i lokalnih političkih stranaka, ali i obuhvatiti predstavnike Foruma mirotnih škola⁹⁶ i civilnog društva, u cilju usporedbe ili kontrolne grupe. Fokusirali smo se na one političke aktere do kojih smo mogli doći (koji su se htjeli odazvati i sudjelovati) putem javno dostupnih adresara, ali i putem osobnih kontakata. Uključili smo predstavnike Foruma mirotnih škola i civilnog sektora iz kruga koji nam je bio dostupan. Željeli smo vidjeti hoće li biti razlika u odgovorima između političkih aktera i ove druge skupine ispitanika. U primarnom fokusu su nam bili ispitanici iz Zagreba, Osijeka,

⁹⁴ Termini „ispitanici“, „kandidati“, „članovi“, „aktivisti“ i sl. koristimo u množini i kao rodno neutralne pojmove.

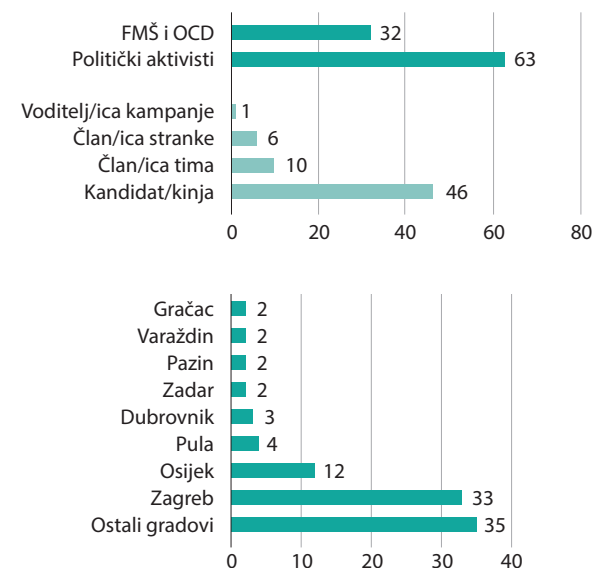
⁹⁵ Točnije, iz 29 mjesta, gdje najviše iz Zagreba, Osijeka, Zadra i Rijeke.

⁹⁶ Forum mirotnih škola obuhvaća 15 gradova iz cijele Hrvatske: Zagreb, Osijek, Slavonski Brod, Bjelovar, Vukovar, Split, Zadar, Delnice, Daruvar, Ogulin, Vrbovsko, Novi Marof, Kastav, Zabok i Gunja.

Vukovara, Zadra, Rijeke, ali i Dubrovnika i Pule, jer to su ujedno bila i mjesta gdje smo planirali održati neke od radionica o politikama nenasilja.

Istraživanje je bilo anonimno. Od ispitanika nismo tražili ni da odgovore na pitanje političke pripadnosti ili preference. Na ovaj korak smo se odlučili u želji da vidimo hoće li biti razlika u odgovorima ispitanika što bi upućivalo na stranačku ili ideološku preferencu. Odgovore sudionika smo razvrstali po tome jesu li pripadali obrazovnom i/ili civilnom sektoru (skupina A – Forum mirotnih škola i civilni sektor) te strankama i/ili lokalnoj samoupravi (skupina B – predstavnici lokalnih samouprava i političkih stranaka). Google upitnik smo poslali elektronički na 345 adresa i to 243 adresa političkih stranaka i gradskih/lokalnih vijeća (gdje smo dobili 25,9% povratnih odgovora), te 102 adrese OCD-ova i FMŠ (31,4% povratnih odgovora). Osnovni kriterij je bio dostupnost e-adresa. Od 95 sudionika koliko je sudjelovalo u istraživanju, 49 ili 51,6% je bilo iz politike i to 29 ili 59,2% kandidata, 10 ili 20,4% članova timova, 1 voditeljica kampanja i 9 ili 18,3% članova stranaka, 14 ili 14,7% je djelatnika lokalnih samouprava, te 32 ili 33,7% predstavnika OCD-a i FMŠ.

U odnosu na gradove, obuhvaćeni su Osijek, Zagreb, Rijeka i Zadar, te 25 drugih gradova poput *Belog Manastira, Bjelovara, Buja, Čakovca, Delnice, Dubrovnika, Gračca, Karlovca, Kastava, Knina, Koprivnice, Kule Norinske, Lipika/Pakraca, Našica, Novske, Ogulina, Opatije, Otočca, Pazina, Pule, Slatine, Slavonskog Broda, Varaždina, Vrgin Mosta i Vukovara.*

Opći zaključak je da u odgovorima ispitanika **nije bilo većih razlika koji bi upućivali na njihovu stranačku ili ideološku, odnosno političku pripadnost ili preferencu, kao ni u odnosu na to pripadaju li civilnom/obrazovnom ili političkom spektru.** I premda se može reći da je ovo bio očekivani rezultat u odnosu na uzorak i tip pitanja (koja su propitivala njihove stavove oko nenasilja), ipak, njihovo suglasje smatramo važnim indikatorom općeg pogleda na nenasilje u našem društvu koje u isto vrijeme nudi smjernice za buduće djelovanje (radionice i mentoriranja, te druge aktivnosti unutar ovoga područja).

Nenasilje je ideal, a nasilje realnost?⁹⁷

Kako razumijemo nenasilje, vodli li pojačano sudjelovanje građana u procesima odlučivanja ka izgradnji nenasilnih politika, imaju li lokalne zajednice potencijal odlučivanja i kreativnih rješenja za lokalne i globalne probleme, čemu nas je naučila pamdenija?

Istraživanje je pokazalo da ispitanici prepoznaju nenasilje i nasilje pri čemu se nenasilje smatra društvenim i političkim ciljem/idealom, povezano je s transparentnošću, pravednošću i jednakošću te brigom posebice za ranjive, isključene i marginalizirane. Nasilje se doživljava kao osnovni *modus operandi* – ono je sredstvo vladanja i moći, povezano je s vlašću na svim razinama, te s korupcijom. Nasilje se prepoznaje na svim razinama, u obitelji, kao međuvršnjačko, sistemsko u institucijama, kao zloraba moći u politici i na razini upravljanja, na radnom mjestu, govor mržnje u javnosti, društvenim mrežama i medijima i sl.

Ispitanici prepoznaju i nenasilne mehanizme djelovanja i otpora (štrajk, protest, društveni i politički aktivizam, kampanje, zagovaranje, i sl.) koji se smatraju korisnima, no samo ograničeno. Nenasilje i nasilje ispitanici razlikuju u smislu pristupa i učinkovitosti: nenasilje je poželjno za održiv razvoj zajednice, trajni mir i uključive politike bazirane na skrbi za marginalizirane i ranjive, no nasilje je nepoželjan alat ali ipak učinkovit za stanje u društvu koje je zatečeno i na koje se mora utjecati, koje je teško promjenjivo samo uporabom nenasilja.

Kompromis (ni)je win-win

Snažan indikator ovog razumijevanja nasilja je i stav ispitanika da su kompromis i dogovorna opcija slični ili identični, te da je kompromis nužan u politici i društvu. Ispitanici smatraju da kompromis je i dalje jedina opcija koja omogućava političko rješenje da bi se ostvarilo ono oko čega nema suglasja. Po njima, kompromis je pristup kojim zapravo obje strane nešto gube, jer u isto vrijeme otvara prostor za cjenkanje koje dovodi do rješenja koja su veliki ustupci jednoj strani koja je jača i funkcionira tamo gdje je velikih razlika u mišljenjima i željama, no dovodi do cjenkanja s pozicijama, uslugama i dovodi so pojave nepotizma, korupcije. S druge strane, nekoliko ispitanika je istaknulo da dogovorna opcija uključuje izbjegavanje konfrontacije, traga za uklapanjem kvalitetnih elemenata svih strana radi donošenja novih rješenja koje će zadovoljiti šire potrebe zajednice, pa stoga i zahtjeva više vremena, no rješenja do kojih se dolazi su kvalitetnija.

⁹⁷ U istraživanju koristili smo slijedeće definicije: nenasilje je snaga za otpor pasivnom prihvaćanju nepravdnih stanja u društvu jednako kao i suprotstavljanje militarističkim, nasilnim obračunavanjima (A. Raffai (2017): <https://www.cms.hr/hr/mirovni-studiji/ana-raffai-teorijski-koncepti-o-nenasilju-i-dio>); lokalne zajednice gledamo šire od administrativno-zemljopisnih jedinica i mjesta su na kojima zajednička nada, sadašnji život i budućnost ovise o ljudskoj povezanosti i povjerenju (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=37030>).

Veći gradovi zadovoljniji mogućnostima lokalnih zajednica

Naime, ispitanici iz većih gradova su manje pesimistični od ispitanika iz manjih gradova u pogledu djelotvornosti lokalnih zajednica, i ovo je vidljivo i kod predstavnika FMŠ i OCD-ova, i kod političkih aktivista. Ispitanici iz manjih sredina iz obje skupine ističu da na lokalnoj razini *nedostaju i financijska sredstva i ljudski resursi da bi se potaknule promijene*; da su lokalne vlasti pod utjecajem stranaka i vlasti na nacionalnoj razini, te da stoga teško ostvaruju ono što smatraju da bi mogle ili što bi bilo od opće koristi za razvoj zajednice; da se *zapošljavaju samo ljudi s političkom iskaznicom pa stoga mladi sve više odlaze*.

Lokalne zajednice se smatraju iznimno važnim za poticanje promjena koje bi dovele do poboljšanja života ljudi.

S druge strane, oni u lokalnim zajednicama vide potencijal za samoodrživ i samodostatan razvoj koji je neiskorišten: lokalne zajednice, po njima su mjesta gdje postoje ljudi koji razmišljaju o modalitetima kako doći do održivih rješenja, da se (u tom smislu) partnerstva traže u suradnji s OCD-ima i lokalnim gospodarstvima, da lokalne zajednice traže EU fondove tada kada nacionalna vlast nameće drugačije prioritete ili smanjuje sredstva.

Ispitanici iz velikih gradova pak ističu mjesne odbore kao ključna mjesta za jačanje participacije građana i pokretanje lokalnih inicijativa koje doprinose koheziji i identitetu. Oni smatraju da je važno posebno za velike gradove, poticati građanski aktivizam, uključivanje građana u mjesnim odborima i kvartovskim zajednicama koje omogućavaju da se planovi brzo proslijede i da se na njih reagira, te da se u odlukama uključuju građani zajednice. Obje skupine ističu da lokalne zajednice mogu biti dobar primjer pozitivnih promjena, premda su svjesni da su pitanja globalne klimatske krize povezana s političkim i gospodarskim interesima, koja su područja gdje promjene ne dolaze lako.

Razlike u procjeni kvalitete osnovnih usluga u zajednicama

Upitani da korištenjem ocjena od 1-5 (gdje 1-nedovoljan, a 5-odličan) procjene kvalitetu i dostupnost osnovnih usluga (zdravstvo, obrazovanje, druge usluge/ opće dobro) ispitanici su odgovorili različito.

Dok su u većim gradovima OCD-i i predstavnici FMŠ-a zadovoljniji od političkih predstavnika i djelatnika lokalnih samouprava, u manjim sredinama je obrnuto: prvi ovdje smatraju da su ove usluge „vrlo dobre“ (4) u odnosu na druge koji im daju „dovoljan“ (2,3).

	Politički aktivisti	OCD-i
Veliki gradovi	2,5	3,8
Mali gradovi	4,0	2,3

Upitani da istaknu što je na lokalnoj razini važno, gdje se dodatno treba djelovati, svi ispitanici se slažu oko slijedećih potreba: *zaštita okoliša i čistoća, održiv razvoj, čišćenje tla, smanjenje sječe šuma, zaokružena ekonomija, borba protiv siromaštva, zaposlenje i posebice zaposlenje mladih, uključivost i participacija građana te s tim povezanabrigazaranjivedruštveneskupineikonačnovečatransparentnostupravljanja gradovima i veća uključenost građana u donošenje odluka po svim pitanjima*.

Politička vjerodostojnost: važna za razvoj lokalne zajednice i tema za ove lokalne izbore

Političku vjerodostojnost ispitanici smatraju da je moguće postići značajnijim uključivanjem građana, a to je moguće prije svega većom transparentnošću uprave, redovitim izvještava-njima, susretima uživo, on-line i slično; važna je kvalitetna participacija građana i otvorenost za lokalne referendume kao sredstvo uključivanja i aktivizma, a nisu manje važni i djelovanje sukladno zakonima, preuzimanje osobne odgovornosti nositelja funkcije/liste i njihovih timova za vjerodostojnost i izgradnju povjerenja na lokalnoj razini. Dodatno, ispitanici smatraju da su važni za mehanizmi vjerodostojnosti i povjerenja ispunjavanje obećanja, sankcioniranje svih koji su prekršili zakon, smanjenje političkog utjecaja elite u svakodnevnom životu (zapošljavanje, karijera pojedinca), smanjivanje javnog aparata, zapošljavanje stručnjaka na važne rukovodeće i operativne funkcije, micanje politike iz javnog sektora, ali i građanski odgoj te davanje osobnog primjera, i veće uključivanje OCD-a, aktivista i nezavisnih lista koji doprinose transparentnosti.

Evaluacija radionica „Politike nenasilja – utopija ili nužnost?“

Od lipnja do studenog 2021. godine tim Politike nenasilja – ustanove za mirovno obrazovanje i djelovanje je održao četiri radionice: Zagreb (12. lipnja 2021.), Osijek (26. lipnja 2021.), Zadar (11. rujna 2021.) i Rijeka (6. studenog 2021.). Radionice su bile temeljene na spoznajama istraživanja kao i na iskustvu na području nenasilja i mirotvorstva voditelja. Voditelji radionica su bili dugogodišnji mirovni edukatori Ana Raffai, Otto Raffai i Goran Božičević.

Radionice su trajale šest sati i obuhvatile uvodni dio i tri radna bloka gdje se govorilo o politikama nenasilja, stavovima, temama i dilemama o nenasilju, o istraživanju i lokalnim izborima 2021., kao i o načinima transformacije sukoba.

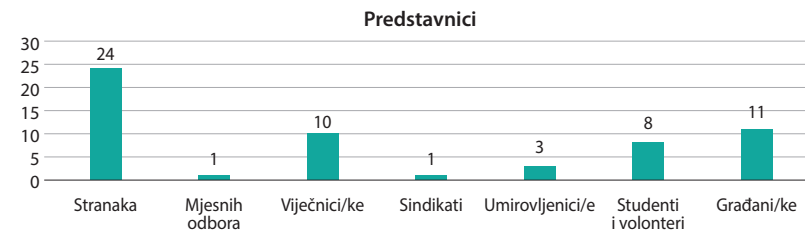
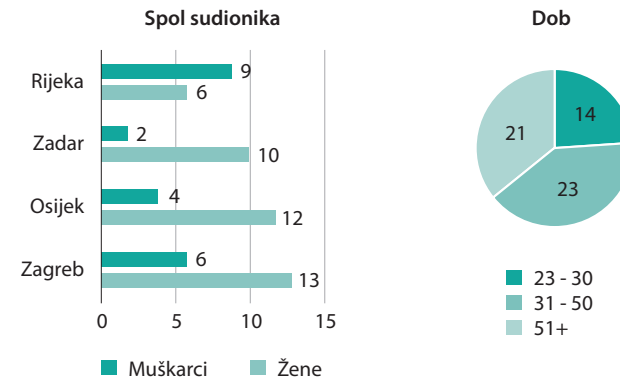
Radionice su bile interaktivne i participativne, s uvodnim predavanjima te puno razgovora i vježbi i zajedničkim ručkom. Svaka je završavala s krugom evaluacije sudionika/ca. Njihov cilj je bio dvojak:

1. okupiti zainteresirane pojedince/ce koji žele učiti i primijeniti pristupe nenasilja u lokalnim politikama
2. izgraditi neformalnu mrežu unutar koje će se osmišljavati zajednički odgovore postojećim i novim izazovima, poput pandemije i klimatskih promjena.

Radionice su bile namijenjene predstavnicima političkih stranaka, lokalnih vlasti, ali i aktivistima zainteresiranima za kreiranje i provođenje održivih, inkluzivnih lokalnih politika. Na radionicama je sudjelovalo ukupno 58 sudionika/ca i to 41 žena i 17 muškaraca različite dobi (najmlađa sudionica je imala 23, a najstarija 71 godinu) i profesija (gradski vijećnici, sadašnji i bivši gradonačelnici/e, profesori/ce u osnovnim i srednjim školama te na fakultetima, ali i studenti, volonteri, umirovljenici, stručnjaci u drugim područjima), aktivno uključeni u politički život bilo kao članovi političkih stranaka ili neovisnih lista.

U odnosu na to koga su predstavljali, sudionici su se izjasnili kao predstavnici stranaka – 24; 10 vijećnika/ca, u lokalnim gradskim i drugim tijelima; jedan/

na predstavnik/ca mjesnog odbora; tri umirovljenika/ce; osam studenata i volontera; jedan/na predstavnik/ca sindikata; 11 građana/ki.

Radionice su pružile priliku sudionicima da razgovaraju o tome što misle vezano uz rezultate istraživanja, kao i da prodube vlastite spoznaje o nenasilju i nasilju te da zajednički promišljaju kako ga primijeniti u praksi. Općenito može se reći da su radionice polučile željeni rezultat, no zasigurno je svoj udio imala i pandemija COVID-19, kao i povećana svjesnost o klimatskim promjenama koje su nenasilje istaknule ne samo kao alternativno već i dugoročno rješenje nagomilanih problema. Svakako da je nezadovoljstvo općim (političkim i gospodarskim) stanjem u Hrvatskoj bilo dodatni, snažni motiv za sudjelovanje. Ističemo neke utiske s radionica:

- Interes sudionika/ca je bio stvaran, nije bio hinjen, a sudjelovanje dobrovoljno i (mahom) oslobađajuće iskustvo.
- Radionice su pokazale da postoji kritična masa ljudi zainteresiranih za temu nenasilja, koji se na jedan ili drugi način, kao predstavnici političkih stranaka, zaposlenici lokalnih samouprava ili politički aktivisti, bave politikom u Hrvatskoj.
- Na radionicama su sudjelovali oni koje tema zanima neovisno o strankama, premda sukladno izjašnjenju sudionika/ca na samim radionicama, čini se da je bilo više predstavnika/ca na strani centra i lijevih političkih opcija.
- Sudionici/ce nisu imali sliku važnosti svog angažmana protiv nasilja posebice izvan granica svojih zajednica. Priznanje, podrška, umrežavanje, osvještavanje da su dio procesa diljem Planete je bio istaknut kao vrlo važan.

Iz odgovora sudionika na pitanje što im je najviše značilo na radionicama:

- „Interakcija sudionika, kreiranje politika nenasilja na radionici, način izvedbe i odlična organiziranost predavača – sve je bilo na zavidnoj razini.“
 - „Argumentiranje ispred uvjeravanja, prenošenje iskustva i motivacija drugačijim iskustvima.“
 - „Razmjena iskustava, tip radionice, metode korištenja kako bismo izbjegli nasilje (poštovati dostojanstvo, slušati, paziti na zakon...), detektiranje stvarnih problema iz kojih proizlazi neslaganje i kako riješiti takve situacije, važnost našeg iskustva i kako ga preoblikovati u nenasilnu praksu.“
 - „Koliko je važno slušati, ponekad i važnije od „pričanja“ te energija ljudi koji vode radionicu – nadahnjuje.“
-

Općenito, možemo reći da je potrebno:

- **Prepoznavanje nenasilja kao etosa i alata na svim razinama društva** (od mjesnih odbora, sindikalnih i drugih tijela, do političkih stranaka i lokalnih vlasti, ali i u školama, civilnom sektoru, javnim ustanovama i slično), pri čemu se trebaju jačati kapaciteti za nenasilno djelovanje posebice u sredinama koje slove kao „zatvorenije“.
- **Više znanja i vještina za primjenu nenasilja:** na terenu postoji potreba za jačanjem kapaciteta, resursa za sveobuhvatniju edukaciju političkih predstavnika, ali i za mentoriranje. Postoji opće znanje o nenasilju, no nedostaju osnove razumijevanja i transformacije sukoba. Ova knjiga je, u tom smislu, vrijedni resurs za nastavak rada na području nenasilja u lokalnim politikama.
- **O politikama nenasilja je jako važno razmišljati i to kao koraku koji činimo prije svega mi sami, te kao odluku u sebi i za sebe i prema drugima, postajući pokretačima promjene.**

„Prije radionice sam politike nenasilja vidjela kao neke mjere ili zakone koji bi obustavili nasilje, no nakon radionice vidim da je doista sve zapravo rad na sebi. Također uviđam problem da mnogi koji bi trebali raditi na sebi, nisu vidjeli ovu radionicu stoga na nama ostaje posao bavljenja politikama nenasilja.“

U tom smislu važno je osvijestiti da:

- **Nenasilje pomaže da se ne odmičemo od teme razgovora, problema s ciljem pronalaska i implementacije rješenja;** ono pomaže da imamo direktan, činjenično poduprijet pristup sugovorniku, uz dozu optimizma i pristupačnosti, ali je i način života jer zahtijeva uzajamnost i svakodnevno dolaženje u situaciju da svjedočimo i aktivno se suprotstavljamo nasilju.
- **Politike nenasilja su i cilj i potreba** jer mogu pozitivno utjecati na društvo da se više razvija te utječe i na medije, a ta je potreba velika jer sve više ima nasilja svih vrsta i svuda oko nas. Nužna nam je aktivnost i glasna komunikacija da se trend nasilja zaustavi i da se okrenemo temama razvoja društva.

- **Misliti i učiti nenasilje je važno** jer tek nakon radionice jasnije vidimo koliko je potrebna promjena u načinu komuniciranja poglavito u političkom djelovanju, ali i jasnije radimo distinkciju između toga da neka načela i djelovanja treba kritizirati, a da se pritom ne napada osobu, poglavito ne ad hominem. Nenasilje omogućava da se i neke izrazito teške, emocionalne teme mogu komunicirati na jedan primjeren način.

Ipak, neke dileme ostaju i na njima se treba nastaviti raditi, a posebice na tome kakav pristup imati u „rubnim slučajevima“ unutar jedne grupe ljudi, kako pristupiti onima koji se ne žele ili ne mogu prilagoditi grupi ljudi koja je generalno usuglašena. Ova, kao i pitanja koja se odnose na granice između konstruktivnog i destruktivnog sudjelovanja u zajednici su za nas kao tim vrlo važna i mi ćemo se nastaviti njima baviti.

Naš plan je sukladan onome što su sudionici/e istaknuli i sami, da je važno nastaviti i to u smjeru **jačanja znanja o nenasilju i nenasilnim politikama te jačanje praktičnih vještina kako ovo znanje primijeniti u svakodnevnom radu.** Razloga ima više, izdvajamo neka razmišljanja iz evaluacije o potrebama:

- **Radionica vještina,** poput onih na kojima bi se razgovaralo o tome kako neutralizirati zahtjeve i negativni stav građana u komunikaciji prema članovima vijeća mjesnih odbora (i gradskih četvrti), kako komunicirati s nekim tko te napada i ohrabriti ga da zajedno rješavamo probleme.
- **Radionica znanja** gdje bi se razgovaralo o svakodnevnim situacijama, učilo razgraničavati situacije nasilja i nenasilja, učilo o dijalogu bez omalovažavanja nijednog sudionika u sukobu te kako pokrenuti situaciju prema razrješenju sukoba.
- **Specijalizirane edukacije** za različite ciljane skupine jer edukacija je uvijek odgovor ako želimo naše društvo učiniti boljim i kvalitetnijim okruženjem za rad, djelovanje i odrastanje.

Umjesto zaključka – točke za zajedničko su-djelovanje

Na temelju odgovora iz ankete kao i na temelju radionica, možemo reći da je **nenasilje u Hrvatskoj prepoznato i da uživa simpatiju** čak kao *jedino* [stvarno] *učinkovito u politici*. No opće mjesto je nedostatak stvarnog iskustva, prakse korištenja mehanizama nenasilnog djelovanja (poput nenasilne komunikacije, akcije ili transformacije sukoba) u politici i životu. Ovaj stav je sličan i kod predstavnika stranaka, lokalnih samouprava, vijećnika i vijećnica, i kod predstavnika civilnog sektora te Foruma mirotnih škola. Stoga ne iznenađuje pogled na nenasilje kao metodu ili stav koji je primjenjiv *samo* u situacijama koje izlaze izvan okvira definiranog kao „ALI“ (rat/sukob, političko nasilje, drugi oblici nasilja na radnom mjestu i slično), a koje zapravo upućuju na situacije suprotstavljanja pozicijama moći.

Ovo nas upućuje na zaključak da je **nasilje u našem društvu rašireno i općeprihvaćeno**, odnosno da se koristi na svim razinama (u obiteljima, u odgojno-obrazovnim ustanovama, u gospodarskom, političkom, ali i u civilnom sektoru) i među svim dobnim skupinama. To također znači da se o primjerima nenasilnog otpora, suradnje unatoč sukobima, kreativnim rješenjima koja su dovela do transformacije odnosa u prošlosti i sadašnjosti, ne zna i ne uči, te da se takvi oblici komunikacije, djelovanja, odlučivanja ne promiču kao učinkovito političko, ali i općeljudsko sredstvo te kao stav, osobnu moralnu odluku koja traži hrabrost.

Ovim priručnikom smo tek skicirali što se sve može učiti kako bismo nenasilno djelovali: od osobne razine (komunikacija uzoni nenasilja) do javnog djelovanja u timovima, grupama i strankama. Samo smo se dotakli pitanja pregovaranja i konsenzusa kako bismo naznačili što mislimo kada tvrdimo da nasilje nije nužno. Nije slučajno i danas aktualna izreka koju pripisuju Gandhiju, „budi promjena koju želiš vidjeti u svijetu“. Umijeće nenasilnog djelovanja svake osobe preduvjet je društva koje je moćno u smislu kako ga opisuje Hannah Arendt, društva koje krasi moć zajednice odgovornih pojedinaca. To je pretpostavka za transformaciju društva od lokalne do nacionalne razine u održivo mjesto uključivih politika. Bez takvog zaokreta, samo zakonskim i drugim prisilnim mjerama, ne možemo očekivati promjene koje priželjkujemo jer one ne ovise od toga koje će *boje* biti politika na vlasti već postoji li politička volja i hrabrost da u javnom prostoru politički akteri postupno, korak po korak, ponude alternativu nasilju.

Pandemija COVID-19 je svima donijela poruku: važno je voditi brigu o zdravlju pojedinaca i cijele planete Zemlje. Sigurnost nije moguća ako se zatvorimo u granice svojih država; sustav javnog zdravstva je iznimno važan, kao i solidarnost i briga za drugoga, kao i dobra zdravstvena njega. Pogledom kroz „nenasilne naočale“ možemo još dodati i da nas je COVID-19 podučio da smo sposobni usporiti, stati, a da nismo time nestali. S druge strane, ubrzalo se širenje svijesti o onome što nam poručuje pokret učenika *Fridays For Future* koji svakog petka napuštaju školske klupe da bi protestirali na ulicama za „jedinu nam Zemlju“: nemamo plan B, ako ne uspijemo radikalno mijenjati naše ponašanje i navike, uništiti ćemo Zemlju, ali tada ni nama nema spasa. Briga o svemu stvorenom, o Zemlji, o ljudima, ali i drugim stvorenjima u temelju

je nenasilja kao *ahimse*, stava neškodljivosti prema svemu životu. Ne nauditi nikome i ničemu osnovni je stav nenasilja, a pandemija korespondira s tim zahtjevom i snažno je upozorenje da je briga o svakom stvorenju u nenasilnom modusu naša nasušna potreba.

Podsjećamo da društvene promjene trebaju kritičnu masu, ne većinu stanovništva. Stoga vas ohrabujemo da budete dio upravo te kritične javnosti koja pokreće promjene kroz nenasilne politike. Mi mislimo da nam drugog puta nema. **Stoga, uključite se, potražite podršku, javite se i dođite u ustanovu Politike nenasilja.**

O ustanovi Politike nenasilja

Politike nenasilja – ustanova za mirovno obrazovanje i djelovanje promiče i afirmira nenasilne strategije izgradnje društvenih odnosa, od osobne do javne razine. Povezivanjem obrazovanja, nenasilne prakse i javnog djelovanja doprinosi pravednosti, solidarnosti i suosjećanju među ljudima, svim živim bićima i planeti Zemlji. Naša vizija je društvo koje cijeni različitosti, gdje se u dijalogu različita uvjerenja upoznaju i poštuju, u suradnji traže rješenja problema, a sukobi nenasilno transformiraju. Ljudi nikada nisu sredstvo jedni drugima. Odgovorno se odnose prema Zemlji i svom životu na njoj, te su ratovi ilegalni, a mir je trajno nenasilno unapređivanje odnosa na osobnom, društvenom, gospodarskom, političkom i kulturnom planu kako bi pravedni i dostojanstven život bio osiguran svima, s posebnom brigom prema najslabijima.

Naše djelovanje je usmjereno na izgrađivanje i osobnih i grupnih kompetencija koje su za to potrebne. Područja djelovanja Ustanove su:

- 1) Edukacija za nenasilno djelovanje i politike nenasilja
- 2) Laboratorij – praktikum nenasilja
- 3) Informiranje i senzibiliziranje javnosti
- 4) Istraživanja.

POLITIKE NENASILJA
USTANOVA ZA MIROVNO OBRAZOVANJE I DJELOVANJE

Više na: <https://politikenenasilja.org/>

Adresa: Cvjetkova 32, 31000 Osijek, Hrvatska

Kontakt: ustanova@politikenenasilja.org

095/837-5271 (S. Kersten)

O autoricama

Dr. sc. Ana Marija Raffai, mirovna je aktivistkinja i katolička teologinja. Članica je odbora Ekumenske inicijative žena i Europskog društva žena u teološkom istraživanju – hrvatska sekcija. Od 1995., nakon izobrazbe za mirovnu službu šalomdiakoniat, surađuje s mirovnim organizacijama u jugoistočnoj Europi. Od 2003. kroz udругu RAND nastavlja edukaciju i promociju nenasilnog djelovanja. U 2005. zajedno s tisuću žena svijeta bila je nominirana za Nobelovu nagradu za mir. Suosnivačica je inicijative Vjernici za mir koju koordinira od 2006. i sudjeluje u pripremi međureligijskih konferencija inicijative. Na Zadarskom sveučilištu 2016. godine doktorirala je temom „Nenasilje u teologiji oslobođenja Dorothee Sölle“. Djeluje kroz pisanje tekstova mirovne i feminističke tematike s ciljem promoviranja nenasilnog djelovanja. Prevodi i piše na njemačkom i francuskom jeziku. Njeguje stav nenasilja jer smatra da je kriteriji nenasilja obvezuju na njenom ponašanju i djelovanju. Ana i Otto Raffai su dobitnici mirovne nagrade švedskog ogranka Međunarodnog saveza pomirenja 2003. i Nagrade za promicanje mirotvorstva, nenasilja i ljudskih prava „Krunoslav Sukić“ 2012. koju dodjeljuje Centar za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka kao i priznanja Udruge za vjerske slobode 2020.

Ana je ravnateljica Politike nenasilja.

Julijana Mladenovska-Tešija, MTh, drs., predavačica je filozofskih predmeta na Visokom evanđeoskom teološkom učilištu u Osijeku, diplomirana filozofkinja (Filozofski fakultet Sveučilišta „Sv. Kiril i Metodij“ u Skopju), specijalistica teologije (Visoko evanđeosko teološko učilište u Osijeku) i doktoranda na Fakultetu za filozofiju i religijski studij Sveučilišta Utrecht u Nizozemskoj. Članica je Odbora za ljudska i manjinska prava Grada Osijeka, uređivačkog odbora Evanđeoskog teološkog časopisa Kairos, hrvatske sekcije Europskog društva žena u teološkom istraživanju, Svjetskog molitvenog dana u Hrvatskoj i Makedonskog kulturnog društva „Braća Miladinovci“ u Osijeku te Evanđeoske pentekostne Crkve u Osijeku. Područja interesa: filozofija jezika, nasilje, vjera, dijalog, ženska ljudska prava.

Julijana je stručna suradnica Politike nenasilja.

Sonja Kersten, mirovna aktivistkinja i medijatorica. Godine 2011. suosniva, postavlja i vodi Medijacijski centar „MSvijet“ na poslovima voditeljice Izvršnog tima, trenerice i medijatorice; sukreira i vodi edukacijske programe iz područja medijacije i nenasilne komunikacije (u zajednici, obiteljske, vršnjačke i školske), koautorica i urednica priručnika „Nenasilje počinje sa mnom“ te prevoditeljica knjige „Nenasilna komunikacija – jezik života“ (M. Rosenberg). Od 1995. do 2011. godine stekla je iskustvo rada u Centru za mir Osijek na poslovima voditeljice projekata, trenerice, organizatorice, koordinatorice te uvođenja sustava osiguranja kvalitete PQASSO (SOKNO), sve vezano uz područja izgradnje mira, programa slušanja, edukacije, nenasilne komunikacije i medijacije.

Sonja je tajnica Politike nenasilja.

Korišteni izvori

Arendt, Hannah (1993). *Was ist Politik? – Fragmente aus dem Nachlass*. München, Zürich: Piper.

Arendt, Hannah (gelesen), „Was heisst persönliche Verantwortung unter einer Diktatur – Lesung von Texten von Hannah Arendt“ <https://www.youtube.com/watch?v=rhS2zjqJcQw> (1.11.2021.)

Bauschke, M. (2017). *Engagierte Spiritualität: Friedensverantwortung asiatischer religiöser Akteure am Beispiel des Buddhismus und Hinduismus*. (ifa-Edition Kultur und Außenpolitik). Stuttgart: ifa (Institut für Auslandsbeziehungen).

[https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-55656-7\(1.11.2021.\)](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-55656-7(1.11.2021.))

Bengtsson, Jesper, „Die Welt, wie sie ihr gefällt. Margot Wallström war die treibende Kraft hinter Schwedens feministischer Außenpolitik. Wie geht es damit nach ihrem Rücktritt weiter?“ u: FES/IPG 12.9.2019 <https://www.ipg-journal.de/regionen/europa/artikel/die-welt-wie-sie-ihr-gefällt-3719/> (22.10.2021)

Blenchener, Stephanie (2020) „Margot Wallström on Environment of Peace“, <https://www.youtube.com/watch?v=gmK8hkjN5yY> (22.10.2021.)

Bondurant, J. V., „Satyagraha Versus Duragraha: The Limits of Symbolic Violence“. Dostupno na: https://www.mkgandhi.org/g_relevance/chap05.htm (10.11.2021.)

Galtung, Johan (1975). *Strukturelle Gewalt – Beiträge zur Friedens- und Konfliktforschung*. Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt.

Gaus, Günter (1964) „Das Wagnis der Öffentlichkeit“ <https://www.youtube.com/watch?v=aAEZ4L95n48> (18.11.2021.)

Glasl, Friedrich (1998). *Selbsthilfe in Konflikten*. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben.

Goss-Mayr, Hildegard (1978). *Der Mensch vor dem Untrecht – Piritualität und Praxis gewaltloser Befreiung*. Wien: Europaverlag

Goss-Mayr, Hildegard (1993). *Evangelje i borba za mir*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost i provincijalitet franjevac trećoredaca.

Gugel, Günther (1996). *Wir werden nicht weichen*. Tübingen: Verein für Friedenspädagogik.

Hahn, Ullrich (2020). *Vom Lassen der Gewalt*. Norderstedt: Edition Pace.

Holy, Mirela (2020). *Instrumenti zelene tranzicije – Održivi razvoj, cirkularna, bioekonomija i kreativna ekonomija*. Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung.

Internationale Politik: <https://internationalepolitik.de/de/feministische-aussenpolitik> (22.10.2021.) također kratki film The Feminister, <https://vimeo.com/ondemand/thefeminister2> (22.10.2021.)

Mahatma Gandhi „Satyagraha“ u: *Gewaltfreie Aktion*, 57/58. 1983:11.

Mellon, Christian i Semelin, Jacques (1994). *La Non-violence*. Paris: Presses Universitaires de France.

Muller, Jean-Marie (1988). *Lexique de la Non-violence*. Saint-Etienne: IRNC/ Institut de Recherche sur la Resolution Non-violente des conflits.

Muller, Jean-Marie (2004). „Die Gewaltlosigkeit als Philosophie und Strategie“, predavanje na IFOR konferenciji u Magdeburgu pod nazivom „Pazifismus heute“, dostupno na: www.konfliktkultur.info/media/g-text05.htm (15.3.2013.), prijevod istog teksta: <https://>

www.rand.hr/edukacija-za-nenasilno-djelovanje/45-nenasilje-kao-filozofija-i-strategija (10.10.2021.)

Müller, Jan Werner (2017). *Što je populizam?*, Zagreb:TIM press d.o.o.

Nedelmann, B. (1997). Gewaltsoziologie am Scheideweg. Die Auseinandersetzungen in der gegenwärtigen und Wege der künftigen Gewaltforschung. In T. von Trotha (Hrsg.), *Soziologie der Gewalt. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Sh. 37* (S. 59–85). Westdeutscher Verlag.

Pape, Carina (2017). Die neue Sichtbarkeit: ziviler Ungehorsam zweiter Stufe. *PERIPHERIE - Politik, Ökonomie, Kultur*, 37(3), 449-468. <https://doi.org/10.3224/peripherie.v37i3.04> (20.10.2021.)

Populizam. U: *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49512> (18.11.2021.)

Raffai, Ana, Đorđević, Igor, Kruhonja, Katarina (2004). *Volonteri u izgradnji mira*. Osijek: Edukacijska kuća – Centar za mir, nenasilje i ljudska prava.

Raffai, Ana-Marija (2016). (doktorska disertacija), *Nenasilje u teologiji oslobođenja Dorothee Sölle*. Dostupno na: <https://dr.nsk.hr/islandora/object/unizd:996/preview>. (1.10.2021.)

Rosenberg, MRSHELL b. (2006). *Nenasilna komunikacija – jezik života*. Osijek: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava.

Schwan, Gesine (2006). „Die Macht der Gemeinsamkeit“, u *Aus Politik und Zeitgeschichte* 39/2006:3-7.

Sharp, Gene (2006). *The Politics of Nonviolent Action – Part One Power and Struggle*. Boston: Extending Horizons.

Stephan, Marija, Chenoweth, Erica (2011). *Why Civil Resistance Works The Strategic Logic of Nonviolent Conflict* https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/IS3301_pp007-044_Stephan_Chenoweth.pdf (1.11.2021.)

Vu, Huyen, Nattke, Michael (2020). „Gegen die Vereinnahmung zivilen Ungehorsams von Rechts . eine ideengeschichtliche Verteidigung“ u: *Politisch Handeln im Autoritären Socg*. Dresden, 2020:126-139.

Weforum: <https://www.weforum.org/agenda/2019/01/jacinda-ardern/> (22.10.2021.)

Wessel, Julia Schulze, „Ziviler Ungehorsam: Demokratien als riskante Ordnungen“. Dostupno na: <https://www.tolerantens-sachsen.de/ziviler-ungehorsam-demokratien-als-riskante-ordnungen/> (1.11.2021.)

Werkstatt für Gewaltfreie Aktion Baden (Hrg.) (2004). *Konsens – Handbuch zur gewaltfreien Entscheidungsfindung*. Karlsruhe: Druckcooperative. Eigenverlag.

Čitanka nudi metodološki dobro utemeljene, upute za nenasilno djelovanje, kako bi se, potom, uvidjelo da se ono ne smije zadržavati samo u domeni osobnog djelovanja nego treba prerasti u politike nenasilja. Politika počiva na zajedništvu, a nasilje na dominaciji, demokratska društva počivaju na ravnopravnosti različitosti, dok autoritarna društva počivaju na posluhu i negaciji različitosti uspostavljanjem moći nad drugima. Autorice pokazuju na koji način nenasilne politike skrbe o demokraciji i potiču je na kritičko propitivanje kako vladavina većine ne bi odskliznula u smjeru dominacije većine nad manjinom, da bi, potom, na primjeru lokalnih izbora u Hrvatskoj, održanih 2021. god., i provedenih istraživanja, ponudile smjernice za politike nenasilja u lokalnoj zajednici. Čitanka se ne zadržava samo na lokalnim zajednicama u Republici Hrvatskoj, nego navodi i primjere dobre prakse iz Švedske i Novog Zelanda. Osobito je zanimljiv primjer iz Švedske koji pokazuje kako se, putem feminističkih politika, promovira nenasilje.

Iako čitanka u lokalnoj zajednici vidi privilegirano mjesto za nenasilno djelovanje - jer se odluke na lokalnoj razini najizravnije tiču građana - lokalna zajednica se ne promatra kao izolirani fragment stvarnosti, nego kao povlašteno mjesto za razumijevanje, promišljanje i sudjelovanje u rješavanju globalnih problema - od problema izbjeglica do problema klimatskih promjena. Na ovaj način se jača svijest o značaju političke volje koja donosi odluke i uređuje lokalnu zajednicu, baš kao što ta ista politička volja sudjeluje i u političkim procesima na globalnoj razini.

prof. dr. sc. Marko Vučetić, Sveučilište u Zadru